

म - २००० - रु. १०.००

/ 68

चांदोबा

खास बातम्या

हिमालय विरघळत आहे

मनुष्य जी अल्पता आकाशगत खोडतो, जो कार्बन डायॉक्साईड आणि ग्रीन हाऊस गॅस वाढवत आहे, त्याला बस्यवाइ! हिमालयाच्या सुचीवर विशाल हिममाल्या नद्या यामुळे वितळू लागली.

तागत्या आहेत. सन १९९९ मध्ये सिन्धु नदीची जल पातळी पहिल्यापेक्षा अधिक अंश जाळखली. विश्व प्रेक्षण संस्थान (वर्ल्ड वॉच इन्स्टिट्यूट) ने चेतावणी दिली आहे की, जर मानवद्वारा पर्यावरणात नुकसान होऊ शकते, त्यामुळे हिमालयाच्या पावस अचलली नाहीत, तर हिमालय क्षेत्रात एक विशाल असा खातळा भाग राहून जाईल.

अपहरणकर्त्यांना बाईट बातमी

एक नवीन कमळीक्षण पत्र (स्केनिंग मशीन) प्रवाशांवरूनची प्रत्येक वस्तू (इतर पासवर्ड विस्फोटकापर्यंत) त्याने ती वस्तू कितीही सावधान आपल्या कपड्यांमध्ये लपवलेली असली तरी बरोबर सांगेल. दुसऱ्या शब्दात

२०००

सांगायचे तर, धातु संस्चक (मेटल डिटेक्टर) करू शकणार नाही अशा वस्तूचाही पत्ता लागेल.

बधीर लोकांना रूपांतर

जन्मजात बहिरी मुलं आता निकट मरिष्यात अथवा शस्त्रीया विकसित करू शकतील. ब्रिटिश वैज्ञानिकांनी एका छोट्याशा जानाजा शोध जायसा आहे. हा काम बातकाच्या कामात अचकवता येतो, तो दिसू शकतो. हा काम एका अगदी लहानशा बॅटरीच्या मदतीने काम करू शकतो. अन् काम चोळले की पुन्हा रिचार्ज करता येऊ शकतो हे यंत्र दिसायी पड पेक्षा भिन्न आहे.

6

चावोवा

आमच्या वाचकांच्या

मनातील विचार

गेल्या वर्षी दिवस भर महिन्यात 'चावोवा' पुन्हा एकदा सायनातला हा वाचकां अंक तुमच्या हाती येत आहे. आमची पूर्ण छापी आहे की वाचने चाली अंक तुमच्या अगदी अगदी, तुम्ही पाहिले असते की, गेल्या ५० वर्षांपासून अधिक काळापासून हे मासिक ज्या माहिती मुलांवर प्रसिद्ध होते, तो याने आताही बरचस ठेवला आहे.

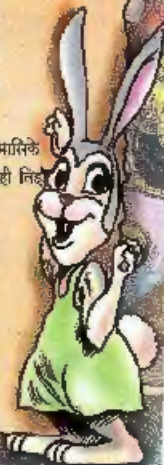
एव त्वनरेकच याच्या विधानात धुन बदलत आहे. त्याचे रूप, रंग आणि विधानातही भक्क सुधारणा केल्या गेल्या आहेत. शब्द अल्प प्रमाणात बदललेले तर बहुता आताही वही सांगायची अवस्थता नाही. आम्ही प्रत्येक अंक त्याच्या मधील अपेक्षा वास्तव चांगला सांगण्याचा प्रयत्न केला आहे. निरसोय गेल्या तेव्हा दिवसात वाचकांमधून आलेल्या प्रतिक्रिया असे गिळ शकते आहे की, या पुढील त्यांच्या ध्येय आहे. पण तरीही आम्हाला आपली माली वाचकांची दृष्टा नाहीत; अजून असे वाटते की, आपले वाचक आपल्या या माहितीत आणखी जे अपेक्षा दाखवते वाढू शकित आहेत, अन् त्या बदली जे लोभ खरोखरच वन्दे आहे असे त्यांना वाटत असेल - यापुढचे त्यांचे विचार ध्यानात घेऊन आपली काही सुधारणा करायची असली दृष्टा आहे. आज्ञा आहे की, तुम्ही आपले विचार मासिकाच्या प्रकट करत, आमची दृष्टा आहे की, तुम्हापैकी प्रत्येकने जसोत प्रमाणात जुरते घडी आणि शास्त्राप्रमाणे कापूर शब्द तितक्यातूनच आपल्याकडे पडवावे. आपले दृष्ट्याची दृष्ट आम्ही लक्षात घेऊन, अधिकार प्रदान करू आम्ही तुम्हाला त्याबद्दल देतेला चीकोनत दिक ✓ चे चिन्ह करावचे आहे.

- I. माझ्याकडे मासिक वर्गणीतून देणे
 - मी मासिक वर्गणीतून घ्यायलाफक्तून घेतो/घेतो
 - मी वर्गणीतून घ्यायलाफक्तून घेतो/घेतो
 - मी आपल्या मित्रा/प्रेमिकाच्या कडून घेऊन घेतो/घेतो
- II. मी दियमितपणे/कधी कधी हे ही वाचतो/वाचते :

☐ कॉपिअर ☐ गोष्टीची पुस्तके ☐ इतर मुलांची मासिके
इथे त्यांची नावेही लिहा

- III. मी मासिक खालील भाषेत वाचतो/वाचते :
इंग्रजी/तेलुगू/तमिळ/मल्याळम/कानडी/हिंदी/मराठी/गुजराती/बंगाली/
असामी/बुडिया/संस्कृत
(आपल्या पत्रिकेची भाषा अधोरेखित करा.)

- IV. गेल्या चार महिन्यात मी वाचले :
☐ चार अंक ☐ तीन अंक
☐ दोन अंक ☐ एक अंक

V. मी खालील विषयांचे मूल्यांकन वा प्रकारे करून

☐ भारवाहिक गोष्ट	☐ भारताची गाथा	☐ भारत : तेंव्हा व आता
☐ भिन्न भिन्न देशांच्या गोष्टी	☐ न सुटलेली धोंडी	☐ चांगले इंग्रजी शिकू
☐ विशेष वास्तव्या	☐ नवांची गोष्ट	
☐ भारताचा शोध : इतनावली	☐ विक्रम-वेताल कथा	
☐ विजयल्ला झरोका	☐ अर गोष्टी	☐ या माझेतर करून घेऊ
☐ जीवन धारण	☐ पौराणिक गोष्ट	☐ कोडी/चवामोदी

आपल्या परांतैधमाकडे क्रम देऊन ? ते १६ आकडे चौकोनात भरा.

VI. ६ माझी इच्छा आहे की कादोना मध्ये खालील विषय असावेत :
(प्राथमिकता अंशांकुसार)

i.	iv.
ii.	v.
iii.	vi.

VII. माझी इच्छा आहे की मुखपृष्ठावर हे चित्र असावे.

☐ साहसी भारवाहिकचा कथाक्रम	☐ पौराणिक कथेतील एक दृश्य
☐ दुसऱ्या एकाचा गोष्टीतील काही दृश्य	

VIII. मला भारता की एक प्रतीची किंमत रु. १० ☐ फार जास्त आहे मी ☐ देऊ शकतो/शकते
☐ स्वस्त कागद वापरून कमी केली जावी.

IX. i) मी ग्राहक आहे. ii) मी ग्राहक वनू इच्छितो/इच्छिते

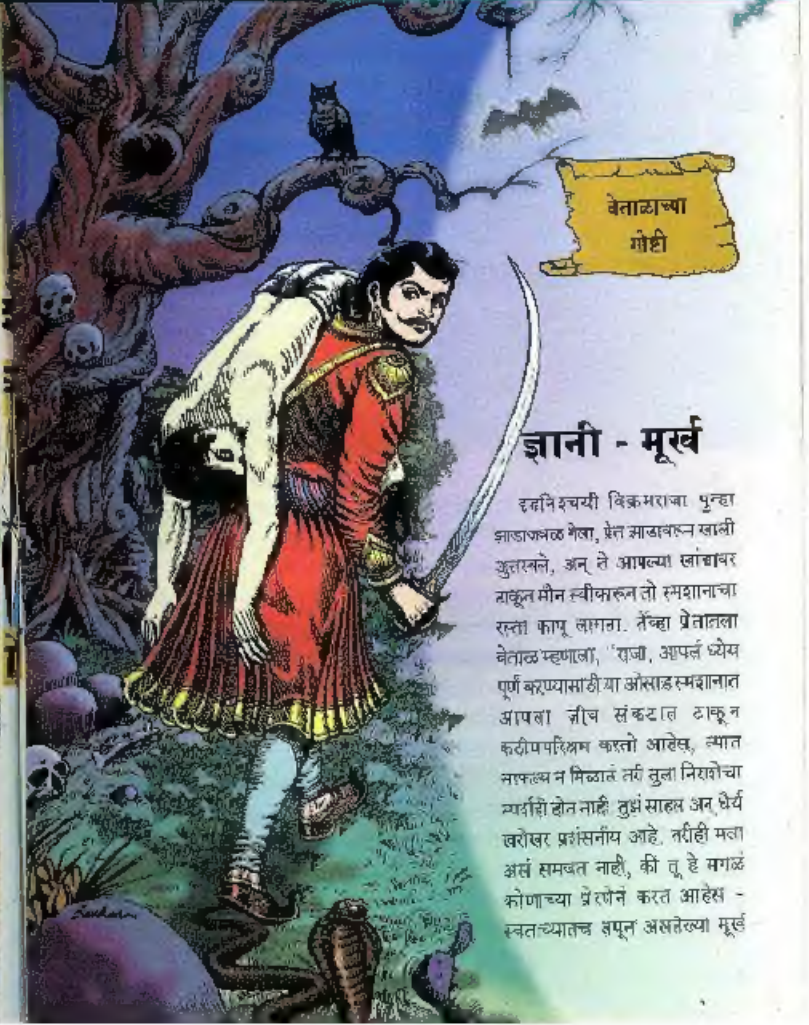
नाव	वय
इपता	विषय
पत्ता	
पिन कोड	राज्य

iii) मी शाळेत जातो/जाते : ☐ आपल्या सयकलवरून ☐ स्कूल वाटने
☐ सिटी बसने ☐ आपल्या आई/वडिलांच्या वाहनाने

iv) मला किरकोळ खर्चासाठी ☐ शंभर रुपयांपेक्षा कमी रक्कम मिळते
☐ शंभर रुपयांपेक्षा अधिक मिळते

आई/वडिलांची सही

सही

ज्ञानी - मूर्ख

इतकी शचयी विक्रमराजा पुन्हा ज्ञानाफळ गेला, हेत साडावरून खाली उतरवले, अन् ते आपल्या लांबावर टाकून मीन स्वीकारून तो स्मशानाचा रस्ता कापू लागला. तेंव्हा प्रेतांना वेताळ म्हणाला, "राजा, आपले ध्येय पूर्ण करण्यासाठी या असाह्य स्मशानात आपला जीव संकटात टाकून कठीणपरिश्रम करतो आहोत, त्यात नाफतय न मिळाले तरी तुला निराशेचा व्यर्थाही दोन नाही. तुझा साहस अन् धैर्य खरोखर प्रशंसनीय आहे. तरीही मला असे समजत नाही, की तू हे मगळे कोणाच्या प्रेरणेने करत आहेस - स्वतःच्यातच हपून असलेल्या मूर्ख

व्यक्तित्वाच्या प्रेरणेत, की ज्ञानी व्यक्तित्वाच्या प्रेरणेत? कारण एकाच व्यक्तीत एकाच वेळी ही दोन्ही व्यक्तिमत्त्वे अस्तित्वात असतात. अन् कधीकधी त्याचं मूर्ख व्यक्तित्व, ज्ञानी व्यक्तित्वावर कुणघोडी करत असतं. मला तुमच्यापुढील हीच शंका आहे कारण राजा असतही ग्रंथ्याचं स्वच्छन्दपणे भुगीच कुठेतरी भटकत रहाण्याचं काम कोणीही ज्ञानी माणूस करणार नाही. मी तुला बिराज शर्मा नांवाच्या अशाच एका मूर्ख तरुण कलाकाराची गोष्ट सांगतो."

असे म्हणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला -

खूप जुनी गोष्ट. चक्रवाक नांवाच्या राजपात शशिभर नांवाचा राजा राज्य करत होता. त्याची एकुलती एक कन्या शम्पातता दैवकन्येसारखी अनुपम - सुन्दरी होती. त्या वेळच्या परंपरेनुसार

राजपारिवारातल्या स्त्रियांना परपुरुषांकडे पहाण्याची मनाई होती. त्यामुळे शम्पातता फिती सुन्दर आहे, हे चक्रवाकच्या प्रजेला ठाडूक नव्हते.

एक दिवस शम्पालताने आपली एक मूर्ती बनवून व्यायची इच्छा पित्याजवळ व्यक्त केली. आपल्या एकुलत्या एका पुत्रीची इच्छा पूर्ण करण्यासाठी राजा शशिभरने संपूर्ण ग्रंथ्यातल्या निपुण शिल्पकारांना आमन्त्रित केले. राज्यातले मोठे-मोठे कलाकार आपापले मास्य आज-मावण्यासाठी आले. त्यांना हेही माहीत होतं की परंपरेप्रमाणे ते राजकुमारीला पाहू शकणार नव्हते अन् तिला पाहिल्याचाचून मूर्ती बनवणंही अशक्य होतं. तरीही त्या शिल्पकारांनी आपल्या कल्पने-प्रमाणे राजकुमारीच्या एकाडून एक सुन्दर मूर्ती बनवल्या. परंतु त्यातली एकही मूर्ती राजकुमारीचं अनुपम सौन्दर्य प्रतिबिंबित करू शकल्या नाहीत. म्हणून राजकुमारीला एकही मूर्ती पसंत पडली नाही.

तेव्हा राजाने राज्यातल्या आगखी चांगल्या कलाकारांना आमन्त्रित करण्यासाठी अशी घोषणा केली की, जो कोणी शिल्पकार राजकुमारीची अस्मृत मूर्ती बनवील, त्याला राज्याचा 'प्रमुख शिल्पकार' बनवले जाईल. त्या वेळी विराज शर्मा देशाच्या सरळीवरील बज्रफूट प्रांतातून स्वदेशी परत येत होता. तो बज्रफूटमध्ये शिल्पकलेचं शिक्षण घेत होता. त्याला ही घोषणा ऐकून फार आश्चर्य वाटले.

विराज शर्माचा पिता प्रक्रमन शर्मा राजस्थानी शैलीचा एक सुप्रसिद्ध शिल्पकार होता. वृद्धावस्थेमुळे त्याने आता काम करणं बंद केलं

होतं. घरी पोचल्याबरोबर विराजने राजाच्या घोषणेबाबत पित्याशी चर्चा केली. आणि विराचते की, राजकुमारीला न पहाताच तिची छबेदुष मूर्ती बनवणं कसं शक्य होईल?"

मुलाच्या या अदयारांवर हसत वृद्ध शिल्पकार म्हणाला, "तुझा हा प्रश्न स्वाभाविक आहे. पाच मुद्यांवर स्गळे मूर्तिकार चिन्तित आहेत. हे काम नक्कीच अशक्य आहे. पण योग आणि मन्त्रशक्तीने हे शक्य करता येतं. कलाकार जर योग आणि ध्यान या क्रियागंधे प्रवीण असेल, तर मन केन्द्रित करून मनुष्याचं वास्तविक स्वरूप आपल्या दृष्टीसमोर आणू शकेल. प्राचीन काळचे कलाकार योगाद्वारे ही दिव्य दृष्टी प्राप्त करत असत. म्हणूनच त्यांनी मन्दिराच्या भिंतींवर अवतार अन् देवादिकांच्या मूर्ती अंकित केल्या."

"हे कार्य भन्त्र-तन्त्र जाणणारांना मदत करवही करता येईल. त्यांच्यात अलौकिक शक्ती असतात. त्या अशक्य गोष्टी शक्य करून दाखवतात. आपल्या राज्याच्या आग्नेयेकडील अरण्य प्रदेशात दर बहिन्याच्या अमावास्या यक्ष जातीचे तोक एकत्र होतात. देववर्णापेक्षाही अधिक यंत्रतंत्रनिपुण असतात. त्यांची मदत मिळवून हे शक्य करता येईल. पक्षाच अमावास्या येते आहे."

"पण त्यांची मदत मिळवणं कसं शक्य होईल? मी राजकुमारीचं शिल्प बनवून प्रधान शिल्पकार बनू इच्छितो." चिन्तायुक्त स्वराने विराज शर्माने विचारले.

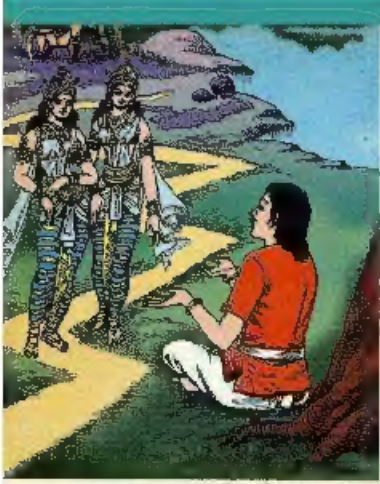
"माग अशी कहाणा करतोंस? साहस कर कारण सफलतेची किल्ली म्हणजेच साहस.

माझीसुद्धा राज्याचा प्रधान शिल्पकार बनावची इच्छा होती, पण नाही जमलं. तू जर बनू शकतास तर सर्वात अधिक आनंद मलाच होईल. मी त्हाजणणापुढून ऐकत आलोय की काही लोकांनी यक्षांच्या कुपेने अन् मदतीने आपल्या अज्ञक्य अशा महत्वाकांक्षाही पूर्ण करून घेण्यात सफळता मिळवलीय. तू सुद्धा आपलं मास्य आजगावू शकतोस." पितृपुत्र पुत्राला प्रोत्साहन दिलं.

आपल्या पित्याचा आशिर्वाद घेऊन तो नुसत्या दिवशीच घोड्यावर स्वार होऊन निघाला. बरोबर अमावास्याच्या दिवशी सुवासित होता-होता तो यक्षांच्या प्रदेशात पोचला.

विराजने तिथे एका सरोवराकडील एका झाडाखाली बसून बसून अणलेकी शिंदी खड्की. आणि सरोवराचं पाणी पिऊन तो विश्रान्ती घेऊ

लागला. मार्गातल्या धुक्यामुळे त्याचा डोळ्यांलागला.

धोळ्या बैलाने दोन सुन्दर बियांचे खळखळ हसपं ऐवून त्याची झोप मोडली. त्या बियांचे नेत्र, हानभंग अन् त्यांचे अलौकिक असे फुलांचे अलंकार पाहून त्याची खात्री झाली की या यक्षकन्याच आहेत. हे अलौकिक सौन्दर्य मानवी असूच शकत नाही.

त्याला यक्षकन्यांची बोलायला संकोच वाटत होता. इतक्यात एक कन्या त्याच्या जवळ येऊन म्हणाली, "तरुण मानवा, या धनदाट अंधान्या रात्री यक्षांच्या वनप्रदेशात येण्याचं तुम्हांकडे काय साहस केलेस?"

सविनय प्रणाम करत विराज शर्माने त्यांना आपली कहाणी सांगून आपल्या कार्यात त्यांच्या

मदतीची याचना केली.

या यक्षकन्येने दुसरीसरी संकेताने बोलून म्हणले, "प्रत्यक्षात न पाहता कोणा मनुष्याची मूर्ती बनवण खरोखरच अशक्य गोष्ट आहे. पण आम्ही दोघी यक्षकन्या हे काम एका अटीवर स्वयं करून दाखवामला तयार आहोत, माझं नाव चंचला आहे, अन् या माझ्या स्वकीच चंचला. आम्ही दोघी या जंगलाचं सौन्दर्य वाढवण्यासाठी आमची एकूण मूर्ती बनवू इच्छित आहोत. तू जर आमच्या मूर्ती घडवू शकतास, तर तुझ्यासाठी तुम्ही राजकुमारी आम्ही इथे हजर करू."

विराज शर्माने त्यांची अट कबूल केली.

तेम्हांकडला नेहमी वाजवून काही यन्त्रोच्चार केला आणि चंचलाला स्पर्श करत ती म्हणाली. "वे. ही बघ तुमची राजकुमारी शंपालता, आता तू हिचा वधूत हिची मूर्ती बनव."

दुसऱ्याच क्षणी चंचलाच्या स्थानी राजकुमारी शंपालता उभी होती. विराज शर्मा हे पाहून स्तब्ध झाला.

"पण चंचला कुठे?" आश्चर्याचकित

विराज शर्माने विचारले.

"मीच चंचला आहे. पण राजकुमारीच्या रूपात, माझ्या अवाजवरून नाही तक्षात आले?"

राजकुमारी रूपातल्या चंचलाने म्हणले.

"वा! अद्भुत चमत्कार! तुम्हा यक्षिणींना काहीच अशक्य नाही. पण आता राजकुमारीची मूर्ती घडवण्यासाठी मला संगमल्लर ह्या अन् त्याही पेशा अधिक आवश्यक आहे प्रकट. म्हणजे मी राजकुमारी अन् संगमल्लराचं शिल्प पाहू शकेन!"

चंचलाने पुन्हा चुटकी वाजवून मन्त्रोच्चार केला

अन् दुसऱ्याच क्षणी संगमल्लराचं दगडलं आला, आणि राजकुमारीवर चांदण्यासारखा प्रकाश पसरला. विराज शर्माने ताबडतोब आपल्या बरोबरची छथार काढून मूर्तीचं काम सुरू केलं.

त्याच्या कामाची धीमी गती पाहून चंचला म्हणाली, "तुम्ही गती धीमी आहे, म्हणून तुझ्या कुंकरांमध्ये मी शंभरपट अधिक गती मी भरतेय. जमेल तितक्या जवळ काम पुरं कर."

विराज शर्माने तेहीवृत्तेनं काम करून एका तासात मूर्ती पुरी केली. नंतर दोन्ही यक्षिणींना आपली कृतज्ञता व्यक्त करत म्हणाला, "तुम्हां दोघींच्या कृपेनंच हे अशक्य काम आज शक्य झालंय. त्यासाठी कोटीकोटी धन्यवादा आता आणखी एक कृपा करीत, अन् ही कलाकृती माझ्या बरी पोचवरीत, तर पुढल्या अमावास्याला येथून मी तुम्हा दोघींच्याही मूर्ती बनवीन."

"डोळे बन्द कर, हेरी होथून जाईन" दोघी यक्षिणी म्हणाल्या.

त्याने डोळे बन्द केल्यानंतर राजकुमारीची प्रतिमा त्यांच्या आंगणात पोचली. आणि मूर्ती बरोबरच स्वतः लाही तिथे पोचल्याच पाहून त्याहा जास्तच आश्चर्य वाटलं. आतापर्यंत सूर्योदय झालेला होता. अन् सोनेरी किरणांत राजकुमारीचं अगुपम सौन्दर्य जणु जिवन्त झालं होतं. सायं बुतांत आपल्या पितृकला सांगून विराज शर्मा म्हणाला, "बाबा, हे संगमल्लर तुमच्या आशिर्वादा अन् प्रोत्साहनामुळेच शक्य झालंय."

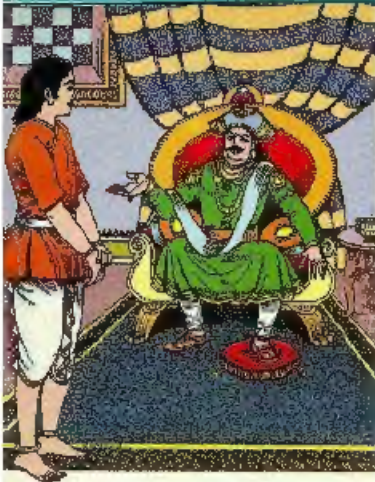
विराज शर्माने यानंतर राजाता निरोप कळवला की राजकुमारीची मूर्ती तयार आहे, अन् ती राजमहालात मागवण्याची व्यवस्था

करावी.

शब्दाने मूर्ती राजमहालात मागवून सपरिवार पाहिली, तेव्हां तो मूर्तीची अद्वितीय सुन्दरता परिपूर्णता अन् अजब कोटीची शिल्पकला पाहून अवाक झाला. त्याला वाटले की ही आपल्या कन्येची प्रतिमाच नव्हे, तर प्रत्यक्ष झम्पातताच स्वतः सजीव रूपात उभी आहे! शंपालता ती मूर्ती पाहून आनन्दाने किंवाळत म्हणाली, "मी आरशासमोर स्वतःला पहात आहे. ही कोण मानवाच्या हातची कलाकृती नव्हे, तर कोणत्यातरी जादूच्या बोट्यांचा चमत्कार आहे!"

राजा शर्माने आपल्या वचनाप्रमाणे एक शुभ मुहूर्तवर विराज शर्मांना 'दया'चा मुख्य शिल्पकार' म्हणून घोषित केले आणि त्याला बोलवून त्याच्या कलेची प्रशंसा करीत म्हणले.

“तुझं शिल्प अजोड आहे. तुझ्यासारखा महान शिल्पी जगात दुसरा कसितच असेल! आमच्या बहिरीची मुलागी मंजुळा शायनतक नवरहून आजच राजकुमारीची मूर्ती पहायला आली आहे. तुझ्या कलाकृतीचं कीतुक करून म्हणाली की - हिचा शिल्पकार विश्वकर्मि का कमी नव्हे. तिची तीव्र इच्छा आहे की, तू तिचीही एक अशीच मूर्ती बनवून दे. ती पूर्ण घाली की लगेच दोन दिवसांनी तुझी ‘प्रधान शिल्पकार’ म्हणून नेमणूक होईल.”

राजाचे हे बोलणे ऐकून विराड शर्मा हतबल ब अन् निस्तेज झाला अन् थोडा विचार करून म्हणाला, “जायली जाहा शिरोधार्य आहे महाराज! आता मला जायची आशा था.”

बरी येअून त्याने पित्याला सारी हकिकत

सांगून म्हटले, “अशा सक्ताळीच आपण दोघही बजा कुटला रहाणाऱ्या आपल्या गुरूच्या शिल्पशाळेत जाऊया. ते आपल्या राज्याच्या सीमेबाहेर आहे. अन् तिथला राजा आपल्या शशिभर महाराजापेक्षा अधिक समर्थ अन् ज्ञानी आहे.”

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला, “विक्रमराजा, विराजवर्मा आपल्या कलेचा मार्ग आहे, ज्ञानी आहे. तरीही त्याच्यात एक मूर्ख, बुद्धिहीन व्यक्तिही आहे. त्याच्या प्रभावान येअून तो हातांत आलेली सफलतेची संधी सोडून देतो आहे.

“एका वेळी तो राज्याचा प्रमुख शिल्पकार बनावच स्वप्न पहात होता. ते पूर्ण करण्या करता अत्यंत कठिण संकटंही झेलायला नगर होता. जेन् आता, तो मुख्य शिल्पकार बनतच होता - अन् त्याची सारी आकांक्षा, सारा अत्साह नाहीसा झाला. त्याने जराही विचार न करता समोर आलेली सुवर्णसंधी जाऊ दिली.

“ह्या प्रकारे त्याने यक्षिणीच्या मदतीनं राजकुमारीची मूर्ती बनवली, त्याच प्रकारे तो मंजुळाचीही मूर्ती बनवू शकता असता. यक्षिणीच्या मूर्ती बनवल्यानंतर हे काम कठीण नव्हते. यानंतर तो राज्याचा मुख्य शिल्पकार बनून दुर्लभ अशी राजप्रतिष्ठा आणि अपार संपदेचा स्वाामी होऊ शकता असता. परन्तु हे सर्व ठोकलून आपला देश सोडून दुसऱ्या राज्यात निवून जाण्याचा त्याचा निर्णय अविवेकपूर्ण नव्हे काय? वाइजा मले तो क्षात्री असूनही मूर्ख आहे, कारण त्याने तुझ्याप्रमाणेच साहस अन्

वी संपत्ती परोपकृतासाठी स्वर्न होत नाही, ती आपली बचक एक व्रणभर डोळ्यांना त्रास देअून वितीत होअून जाणाऱ्या विवेकप्रमाणे आहे.

कथा सारितागर

परिश्रमपूर्वक हात वेणाऱ्या फुलाची चिंता केती नाही.

माझ्या या शकेंच अक्षर माहीत असूनही, ते सांगावचं टाळलंस तर तुझे मस्तक पुढून त्याचे तुफडे होतील.”

राजा विक्रमने आपलं मौन भंग करत म्हटले “या जगात कित्येक अक्षित-अनुचित परंपरा चावू आहेत, राजा शशिभरच्या वंशाची ही परंपरा - की शिल्पकाराने राजकुमारीचा न पहाताच तिची मूर्ती बनवून रावी, हे अनुचित, मूर्खपणाचे आणि अशक्य आहे. तरीही विराजवर्माने आपल्या पित्याच्या सल्ल्यानुसार यक्षिणीची मदत घेअून हे अशक्य, शक्य करून दाखवलं. पण राजानं हे असाध्य कार्य साध्य बनवण्याचं रहस्य जाणून घेण्याचा प्रयत्नही केला नाही. हा त्याचा मूर्खपणा आहे, विराजवर्मा अजून प्रमुख शिल्पकार बनलाही

नव्हता, तरी त्याला मंजुळाची तबारीच मूर्ती बनवायची राजाकडून आज्ञा मिळाली. प्रधान शिल्पी बनल्यानंतर, कुणास ठाऊक अशा कितीतरी स्त्रियांच्या मूर्ती त्यांना न बघताच बनवायला लागल्या असल्या, यक्षिणीकडून पुन्हापुन्हा मदत मागणंही योग्य नव्हतं. त्यामुळे खूप विचार केल्यानंतर त्याने असा निर्णय घेतला की मूर्ख अन् अविवेकी राजाच्या ताबेदारीत प्रमुख शिल्पकार बनून राज्यापेक्षा आपल्या कला मर्मज्ञ गुरूजोवर राहून कलेची सेवा करपंच अधिक सार्थक अन् संतोषप्रद होईल. अन् यातच त्याचं अन् त्याच्या पित्याचं कल्याण आहे. म्हणूनच विराजवर्माचा हा निर्णय योग्य, विवेकपूर्ण अन् सुख-संतोष प्रद आहे. अर्थातच नव्हे.”

राजाचे अशाप्रकारे मौन भंग होताना वेताळ झगझग अडक्य होअून हाडावर जाअून बसला.

चांदोबा

15

मे २०००

मे २०००

14

चांदोबा

या महिन्यांत, ७ मेला आधुनिक भारताच्या जगाप्रसिद्ध कवी रवींद्रनाथ ठाकूर यांचा जन्मदिन आहे. त्यांचा जन्म १८६१ साली आला. त्यांचा जन्म कलकत्त्यात झाला. त्यांचे थडीत देवेन्द्रनाथ ठाकूर हे सर्वांचे हित सांभाळणारे एक उमदे व्यक्तिमत्त्व होते.

रवींद्रनाथ हे वर्णाने गोरे, रूपाने राजकिडे. हाडांपेराचे मजबूत आणि प्रकृतिने निकोप होते. रवींद्रनाथ शिकवण्या-साठी घरीच शिक्षक येत असत. शाळेत त्यांचे मूल शक्य नाही. मुंड झाल्या-नंतर ते वाडिलांबरोबर हिमालयात जाऊन आले, या प्रवासात त्यांना अनेक चांगल्या गोष्टी शिकायला मिळाल्या, १८७५ मध्ये त्यांची आई वारली, सन १८७८ मध्ये ते इंग्लंडला गेले. व सन १८८० मध्ये कोणताही आयसासपुढा न करताच स्वदेशी परत आले.

रवींद्रनाथांनी फारच लहान वयात साहित्याची निर्मिती करण्यास सुरुवात केली होती. वीस वर्षांच्या कौम्यच्या वयातच, आपले राष्ट्रगीत 'वंदेमातरम्' लिहीणारे श्रेष्ठ कवि व महान काव्यचरीकार बंकिमचंद्र चॉप्राकडून रवींद्रांच्या प्रतिभा-शक्तीला मान्यता मिळालेली होती.

रवींद्रनाथ जरी जगांतले एक महान कवी म्हणून प्रसिद्धी पावले असले, तरी ते तितकेच श्रेष्ठ

चालू महिन्यात जन्मलेली विशेष व्यक्ती

कादंबरीकार, कथारकार व निबंधकार होते. सन १९१३ मध्ये त्यांच्या 'गीतांजली' या कविता संग्रहाला नोबेल पारितोषिकाचा सन्मान मिळाला. बंगाली भाषेतल्या या कवितांचा इंग्लिश अनुवाद त्यांनी स्वतःच केला होता. ते एक सच्चै बेशर्भक होते. जेव्हा भारतीय राष्ट्रीयत्वाचे प्रेरित श्रीअरविंद यांच्यावर इंग्लिश सरकारतर्फे खटला चालवला जात होता,

तेव्हा रवींद्रांनी हे अरविंद, रवींद्रांना प्रणाम स्वीकार करा' ही प्रेरक कविता लिहीली होती.

त्यांच्या देशभक्तीनेच त्यांना एक नव्या धर्तीचे विश्व-विद्यालय, विश्व भारती, शांतिनिकेतन स्थापन करण्याची प्रेरणा दिली. या आगळ्या संस्थेत राष्ट्रीय शिक्षण व भारतीय संस्कृतीवर भर दितेला होता.

रवींद्रनाथ बंगाली साहित्यामध्ये सर्वात जास्त रमले. भारतीय साहित्य व संस्कृतीवर त्यांचा फार मोठा प्रभाव पडला. सन १९४१ मध्ये ७ ऑगस्टला हा भारतीय साहित्यसूर्य अस्तास गेला.

रवींद्रनाथ ठाकूर

निखाऱ्यासाठी

थंडीचे दिवस होते, कालापाची थंडी पडली होती. म्हणून दिवस कनक्याबरोबर खाणीपिणी आरकून गावयाले आपापल्या घरांच्या आत निघून गेले अन् लवकर झोपून गेले. अजून अर्धी रात्री झाली नव्हती, पण गावभर शांतता पसरली, कधी-कधी चौकीदाराचा 'सावध रहा' चा आवाज मग्न परकाप सुळत होता.

कित्येक दिवसांपासून जमीनदार आपल्या स्वतःचा निवाडा ऐकण्यासाठी कचेरीतच मुकाम करून होते. त्यामुळेच चौकीदार जरा दस्तऐवज पडरा देत होता. मध्यरात्रीपूर्वी आतापर्यंत तो गावच्या दार भक्ता करून जात होता.

यांघातल्या कादक थंडीमुळे त्याला चावत नव्हतं. वेगवान पस्चिमी हवा हच्यारहमाणे हाखत बोलत होती. त्यात आपला सिरा चाचपला तेव्हा त्यात अजून एक चिन्ट पडलेला त्याला आदळला, त्याने निखाऱ्यासाठी सगोराच्या झोपडीचा दरवाजा खटखटवला.

"कोण आहे? काय हवंय?" झोपेतच दरवाजा खुशदत त्रासलेली एक म्हतारी बोलली.

"मी गांवचा चौकीदार आहे आजी, तुझ्या

चुनीत थोडा निखारा असता तर आण, चिन्ट पेट्याचाय मला. अशी थंडी तर कैक वर्षांनी पडली असेल." आपल्या चेहऱ्यावरचा कपडा हटवत चौकीदार म्हणाला.

"अरे बेदे, मेज्य काही दिवसांपासून माझ्याकडे चूलच पेटली नाहीय. जमीनदार जेव्हापासून कचेरीत आले आहेत, तेव्हापासून दुपारचे जेवण तिथूनच मिळतं. रात्री देवळांतल्या प्रसादानं पोट भरतं." असे म्हणून म्हतारीनं दरवाजा बन्द केला.

चौकीदाराने आता जवळचा दरवाजा खटखटवला. बऱ्याच वेळाने एका तळपाने दरवाजा खुशदत्यावर चौकीदार म्हणाला, "भैया, घात काढेपेटी किंवा निखारा असता तर आण बाबा, चिन्ट पेट्याचाय, सानी थंडीही फार आहे."

"दोन्हीही नाहीचे भाई, बायकोने कुणा गेजाऱ्या-

कडून विस्तव आणून खूळ पेटवली. अन् स्वयंपाक झाल्यावर पाणी ओतून विसवली पण, पुढे बघ बावा कुठे." असं म्हणून जांभई देत तोही दरवाजा बंद करून आत गेला.

"हा कमन्त जमीनदार कचेरीत नसता, तर मलाही असं राजभर जागवं लागलं नसतं! असा विचार कात चौकीदारने "सावध रहा" ची आरोळी दिली.

कचेरीची आठवण होताच त्याला जमीन-दाराच्या नोकरीची आठवण आली. "ते पडे अखून झोपले नसतील. तिथे माझं काम होईल" असा विचार करून "सावध रहा" ओरडत तो कचेरीकडे वळला.

कचेरीत अखून दिवाण व गुमास्त्यांमधे काही गप्पा चालू होत्या. चौकीदाराला पाहून त्याला शाबासकी देत विवाण म्हणाता, "खूपच छान आणली खूटी करतोयस की! बा, कान, कान! चांगली गोष्ट आहे."

आपली खाठी अन् कंदील जमीनीकर ठेवून दोन्ही हात जोडून याकून प्रणाम करून चौकीदार म्हणाला, "आपला सेवक आहे मालका! आपल्याच दयेनें आपलं काम प्रामाणिकपणे करत असतो मालका!"

"पण इकडे कचेरी-कडेकसा आलास? ही तर माथ्याबाहेर पडते ना! अन् पक्षात तर पाशाळ थांबया. इथे येअन् एकाही झोप काढपचातर विचार नाही ना?" गुमास्ता जरा रागावत म्हणाला,

चौकीदार चटकन

कानपकडत म्हणाला, "राम राम! हे काय बोलतात मालका! रक्षी खूटीच्या बेळी आराम हराम! गबबं रक्षण करणं ही माझी जबाबदारी आहे. अन् ती पूर्ण प्रामाणिकपणे निभावतो मालका!"

गुन्हा जरा थांबून म्हणाला, 'गोष्ट अशी मालका, की थंडी फार आहे अन् मला चिरूट ओढायची लहर आली. म्हणून वाटलं की आपल्यानोकराकडून पेटवायला थोडा निखारा मिळेल.

"अरे पण वेड्या, कंदील तर तुक्याच हावी आहे ना! त्यानं नाली का चिरूट पेटवता येत?" दिवाणाचं प्रश्नपरत्या नजरेन विचारलं.

हे ऐकून मात्र चौकीदाराचा चेहरा पांढरा झाला.

"लरंच की, माझी अकल कुठे बरायला गेली काय? हातात विस्तव घेअून तो शोधत राहिलो. फिती मूर्ख मी तशी! याचाच म्हणतात 'स्पर्केत फळता, अन् गाढाला वळता!' शरमून आरं म्हणत आपली काठी अन् कंदील घेअून चौकीदार चटकन तिथून चालू लागला.

"सावध रहा SSI!" शांततेला चित्त असलेला हा जावाज ऐकून दिवाण अन् गुमास्ता गडगडून हसू लागले.

सुवर्ण सिंहासन

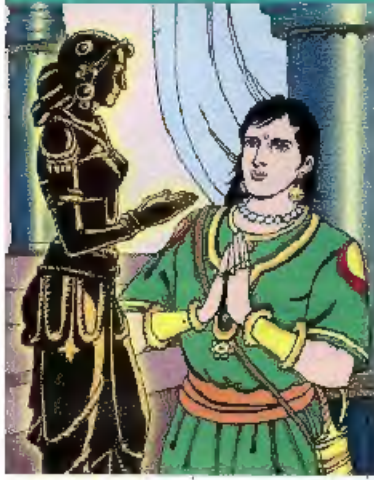
१

(आतापर्यंत : हेच वंशाच्या कौटिल्य अधिपती परिसरतने दक्षिणपथची राज्ये विंकून एका बृहत्साम्राज्याची स्थापना केली. त्याचे अयोध्या अतृताधिकारी या साम्राज्याची अखण्डता राखू शकले नाहीत. काविलिंदी, चम्पक आणि कुन्दचे राज्य स्वतंत्र आले. न कौटिल्य पुत्रा एका छोटेलें राज्य राहिले. चम्पकच्या राजाने बाकीच्या राजांना आपल्या पक्षांत घेवून कौटिल्यवर आक्रमण करावें करस्थान रावले. कौटिल्यराजा श्रीदत्तने आपला मुलगा विजयदत्तला ग्राकूलाचा अकथी पुत्र होण्यापूर्वीच पल कोलायून बेतले अन् त्याला अन्य राजांच्या कायस्थानातही रांगिले. श्रीदत्तने आपल्या राबगुरुच्या आदेशानुसार बौद्धकामातून प्राप्त झालेल्या सुवर्ण-सिंहासनावर आपला पुत्र विजयदत्त यांना राज्याभिषेक करायलाची योजना बनवली. विजयदत्त सिंहासनवर चढूं लागला, तेंव्हा अचानक कुटुंबला फक्त वेगळें आवाज राजा : - 'धन, विजयदत्त! धन! धन! धन!')

विजय या अनपेक्षित आवाजाने दचकला अन् त्याचे पाय आपोआप मागे हटले. वेद म्हणणारे ब्राह्मण अवाक झाले. बाबकार एकदम शान्त झाले. दर्शक भयभीत झाले. संमूर्ण समारंभ मंजसात सुई पळवी तरी आवाज म्हणा, इतकी शक्तता पसरली, आवाज कुटून आवा, हे कुणासा कळेना. राजगुरु शिवानन्दही या अन्पेक्षित प्रकाराने दचकले. त्यांना राजा श्रीदत्तचा चेहराही चिंतिता अन् निस्तेज झालेला दिसला. विजयदत्तच्या कुंडलीच्या आधाराने त्यांना जरी खात्री असली की सर्व

अहचणी दूर करत तो अेक दिवस सर्वभोग सम्राट नकी वनेत, तरीही त्या तहस्मय सिंहास-नावर मान्त्रिकाने कसली प्रक्रिया करून ठेवली होती हे माहीत नसल्याचे त्यांना दुःख काटत होते.

स्वतः मन्त्रिव् असल्यामुळे त्यांनी इतके तर नकी ओळखने की हे सिंहासन म्हणजे एका फार सिद्ध अशा मान्त्रिकाच्या हातचे सृजन असून त्याचा कणन् कण सजग व सचेतन आहे. त्याची रचना-प्रणाली अशी स्वर्णचलित आहे की कोणी अयोग्य व अनाधिकृत शासकच अपवित्र आत्मा

असणारी व्यक्ती सिंहासन प्राप्त करूंच शकणार नाही. केवळ अगदी सुयोग्य असा अस्तित्वाधिकारीच यावर आरुढ होऊ शकेल.

पण ते स्वतःच्या मन्वःशक्तीच्या मळावर सिंहासनाचे रहस्य शोधायला असमर्थ होते. म्हणूनच तेही इतर प्रेक्षकांप्रमाणेच या रहस्यमय घटनेचे मीन प्रेक्षक बनले होते. त्यामुळेच विजयदत्तने मार्गदर्शन आणि सहाय्यासाठी त्यांच्याकडे पाहिले, तेव्हा त्यांनी मूक संकेताने आपली असमर्थता प्रकट करत जणू असे सांगितले, की या रंगमंचाचा धीरदार नायक तर तूच आहेस. सिंहासनावर विजय मिळाला, तर युवपूगीवरही तूच विजयी होशील. त्यामुळे आपली अंतःश्रेणा अन् आत्मा यांच्याकडून जी सूचना मिळेल, तसेच कर. राजगुरुकडून काही सूचना मिळाली नाही, तेव्हा

स्वतःला संकट करत विजयदत्तने गंभीर आवाजात प्रश्न केला, "कोण? वेदमन्त्रांच्या द्वारे आवाहन केलेल्या देवांच्या राक्षसीनं सुख झालेल्या या जुन समारंभात अद्वय अणुस्थित करणारं कोण आहे ते?"

तिथे अणुस्थित असणारे सर्वजण क्वास रोखून प्रश्नाच्या अंतराची अपेक्षा करू लागले. इतक्यात आकाशवाणीप्रमाणेच प्रेम अन् माधुर्य ओतप्रोत भरलेला एक स्वर पुन्हा ऐकू आला, "विजयदत्त, तुज्यासमोर या अदभुत सिंहासनाच्या पक्षिच्या पायरीवर तुज्या राज्याच्या मूर्तीतली मी सातभंजिका आहे. मी तुला सिंहासनाकडे पुढे जायला अडवेलं आहे."

विजयदत्तने हात जोडून आपल्या अचूक-पणाबद्दल शरमून म्हटले, "हे दिव्य मातृव्यक्ती! मी अक्षरंभ्यात आपल्याला प्रेम विचारून मोठाच अपराध केलाय; त्यासाठी क्षमा मागतो. झ दिव्य सिंहासनाच्या शिखरावर आपल्या वंशाच्या कुलदेवीची प्रतिमा पाहून मला वैभवं आलं अन् मी सिंहासनावर आरुढ होण्यासाठी पुढे झालो आपल्याच वंशाचं सुवर्ण सिंहासन समजूनच मोठ्या विश्वासानं सिंहासनावर आरुढ होण्यासाठी पुढे होत होतो, इतक्यांत आपण मला अचानक रोखलेत. मी तर कधी अशी कल्पनाच नव्हती केली. आता माझं मन अनेक शंकांनी जड झालंय. मी जरी चाचा रक्षक सर्पराजे चाच्यावर विजय मिळवला असला अन् तो पुण्याल्लेच्या रूपात अष्टौप्रदर माझ्या गळ्यांत रुळत आहे, तरीही माझ्या मनात एक प्रश्न घुमत आहे, की हे सिंहासन आमच्या वंशाचं नाहीच आहे का? अन् जर असेल,

तर आपल्या या रोखण्याचा अर्थ काय? आपण कृपा करून सांगाल काय?"

सातभंजिका प्रेमळ आवाजात म्हणाली, "पुत्र विजयदत्त, तुझ्या पित्रप्रेतेवर मी प्रसन्न आहे, ज्या जुद्धासाठी या सिंहासनाची निर्मिती ज्ञातीय तो जुद्धा तू नक्कीच पुरा करशील !

"शेकडो वर्षांपासून जमिनीत दबलेलं हे अपूर्व सिंहासन तुझ्याच वंशाची ठेव आहे. जणू वर्षांपूर्वी महाराज वीरस्वत तुझ्या वंशाचे पूर्जन होते. त्यांची कीर्ती चारी दिशांना पसरलेली होती. तुला माहीत असेल, की त्यांनी पूर्ण दक्षिण भारत एका सूत्रांत बांधून एका सार्वभौम साम्राज्याची स्थापना केली होती. अपत्यहीन असल्यामुळे त्यांनी आपल्या भावाचा मुलगा हयग्रीव याला आपला वारस बनवले. परंतु अयोग्य असल्यामुळे तो सर्वत्र अपमानित होऊ लागला, त्यामुळे सर्वांत चिन्तित होते पुत्तित नष्टारक.

"पुत्रिन्द भद्राक एक कुशल महामन्त्री होते. ते हयग्रीवर पुत्रवत प्रेम करत. त्यांनी हयग्रीवला योग्य वनवण्यासाठी खूप प्रयत्न केले, पण ते सफत होऊ शकले नाहीत. त्यांनीच या सिंहासनाची संकल्पना केली अन् त्यासाठी आवश्यक ते सोनं अन् जवाहीर विश्वास पात्र सोनारांच्या हवाली केले. पण ही गोष्ट त्यांनी हयग्रीवला सांगितली नाही.

"हे सिंहासन तयार झाल्यावर पुत्रिन्द म्हारकने आपल्या अक्ष कोटीच्या मन्त्रशक्तीचा अणुयोग कल्प तीन महाराणींचं आवाहन केलं अन् अजुन्या राज्याच्या तीन पायऱ्यांवर असणाऱ्या तीन सातभंजिकांची निर्मिती केली. या दिसायला निष्प्राण वाटतात, पण खरोखर त्या सचेतन आहेत.

त्यांच्या त्या तीन शक्ती म्हणजे आम्ही तिघी. मी सत्य आहे. मधल्या पायरीवरची तातभंजिका धर्म अन् तिसऱ्या पायरीवर आहे न्याय. आमच्या समोरच्या पायऱ्यांवरच्या सातभंजिकातुझा सत्य. धर्म अन् न्यायाच्याच शक्ती आहेत, पण त्या स्थूल शक्ती आहेत. पण आम्ही तिघी सूक्ष्म शक्ती आहोत.

"राजधर्म पर सूक्ष्म असतो विजयदत्त. सत्य, धर्म आणि न्याय यांची सूक्ष्म रूपं जो राजा अतम प्रकारे संपन्न आचरण करतो, त्यालाच अक्ष कोटीचा राजा म्हणतात. राज्य व्यवस्था एका अशा प्रकाटची इमारत असते, की जिचे आधाराचे तीन खांबे सत्य, धर्म आणि न्याय असतात. या तीन्हीच पालन करणारा जुलूम राजा हाच इमारतीचा चौथा खांब होय. जर हा चौथा खांब दुर्बल असेल तर

नाकीचे तीनदेखील कमजोर होतात अन् राज्य-व्यवस्थेची इमारत अध्वस्त होऊन जाते. प्रजेवर पुत्रवत् प्रेम करणारा राजाच सत्य, धर्म आणि न्याय यांच्या सूत्रांमधून पालन करू शकतो. प्रजेसाठी हरप्रकारे व्यक्तिगत स्वाध्यायाचा त्याग करणे अन् त्याचं हृदय सागरापेक्षा विशाल अन् विचार आकाशापेक्षा शुभ्र असायला हवेत.

"तुझा पूर्वज महाराज पौरावत यांनी राज-धर्माची सूक्ष्म आणि स्थूल अशी दोन्ही रूपे आपल्या जीवनात अंतर्बली होती. परंतु, हयग्रीवला राजधर्माचं केवळ स्थूल रूपच समजत होतं. त्यामुळे त्याला मदत करण्यासाठी पुलिन्द भट्टाकने आम्हा सातभजिकांचं सृजन केले. पण हे अद्भुत सिंहासन पूर्णतः तयार होण्यापूर्वीच हयग्रीव अचानक मृत्यु पावला. हयग्रीवचा

पुलिन्दचं इतकं प्रेम होतं की, त्याच्या मृत्यूनंतर त्यांना राजकाजबद्दल वैराग्य अनुभवत जातं अन् त्यांना संन्यास घ्यायला बाटू लागला. पण अखेर अपूर्व अन् अलौकिक सिंहासन तरांचं सोडून जावंसही वहेना त्यांना. म्हणून त्यांनी एक अशी योजना बनवली, की हे कुणा अयोग्य राजाच्या हाती येऊ नये, अन् पयिष्यात त्याच वंशाच्या एकाचा समर्थ राजाचा याची प्राप्ती व्हावी. तोच योग्य राजा दुसरा पौरुषात असेल. त्यांनी मन्त्रशक्तीने असा एक कार्यक्रम बनवला, की त्यामुळे भविष्यात सिंहासनायोग्य राजाची आपोआपच निवड होईल आणि सिंहासनाचा निर्माता अन् त्याच्या योग्य राजांचं नाव इतिहासात अमर बनून राहील.

"त्यांनी आपल्या मन्त्रशक्तीने एका महत्सर्पाची रचना करून त्याला सिंहासनाचा रक्षक बनवले. त्याने विचासलेल्या प्रजाला कोबर भुतर देणाऱ्या याचा कोष असा भुतराधिकारी बरेल. अन् कोबर भुतर तोच देऊ शकेल, जो धर्मसूत्रांचा ज्ञात असेल. सिंहासन प्राप्त केल्यानंतर तीन पायऱ्यांवरच्या सातभजिका त्याची परीक्षा घेतील.

"पहिल्या परीक्षेत तर तू अतीर्थ ज्ञानाच आहेस. आता आमची पाळी आहे. आम्ही तिघीही तुला एक-एक गोष्ट सांगून त्याबद्दल प्रश्न विचारू. त्यांची बरोबर उत्तरे दिल्यावरच तू सिंहासनावर बसू शकशील. पुलिन्द भट्टाकने हयग्रीव साठी आपल्या एक खास वस्तुची - चन्द्रहासची - मन्त्रद्वारा रक्षा केली होती. आमच्या परीक्षेत सफल झाल्यावर ही वस्तूही तुझ्या मालकीची होईल. तू आमच्या कोणत्याही प्रश्नाचं उत्तर देऊ शकतास,

तर तुझ्या गज्यातली इवेत प्रकाश पसरणारी माळ अदृश्य होऊन जाईल. अन् सिंहासनही अदृश्य होऊन आपल्या जुन्या स्थानी पोचेल."

तिथे अनुस्थित सर्वजण स्वस्त रोखून असलेले सातभजिकांचे बोलणे ऐकत होते.

स्वतःच्या मुलाच्या माथ्याबद्दल अत्यंत खूप असणारा राजा श्रीदत्त, सिंहासनासाठी खजिना हाती लावल्यानंतर जितके प्रश्न होते, तितकेच आता ते दुःखी दिसू लागले. आपला पुत्र विजय याचा अभिमन्यूप्रमाणे दुःस्थितीच्या गराख्यात सापडलेला पाहून ते अनिश्चय दुःखी होत होते. विजयदत्तच्या हातीकडे खुऱ्या असणाऱ्या श्रीलेखाच्या चेहऱ्यावर कधी चित्तेच्छेरेचा भुमटा होत्या, तर कधी नुस्तत छेत्त्या. पण मा सर्वांच्या मध्ये अगदी खडकाप्रमाणे स्थिर, निश्चिन्त आणि निर्भय होऊन कोणी आशा असेल, तर तो होता विजयदत्त.

त्याने मागे वळून पितर श्रीदत्त अन् गुरु शिवानन्द यांना पदस्पर्श करून नमस्कार केला अन् पहिल्या पायरीवरच्या सातभजिकेला बुद्देशून बोलला, "हे सत्यरूपिणी माते! मी आपल्या परीक्षेसाठी तयार आहे. आणि त्यात सफलता मिळावी म्हणून आपल्या आशिर्वादाची प्रार्थना अन् याचना करतो आहे."

"तुझ्या धीरोदात्त आचरणाबद्दल मी तुझं अभिनन्दन करते. आणि एक गोष्ट सांगते. ऐक नीट." असे म्हणून पहिल्या पायरीवरली सातभजिकाने गोष्ट सांगण्याला सुरुवात केली.

"त्रिपुलंक देशावर वासकेतु नावाचा एक मूर्ख राजा राज्य करत होता. तो राज्यकारभारात कधी

कोणत्याही बुद्धिमान माणसाचा सल्ला घेत नसे. त्याची पत्नी समजूत होती की, जो कोणी सिंहासनावर बसतो अन् ज्याच्या हातात राजदण्ड असतो, तो साक्षात् मगवन्तापेक्षा जाहीर कमी नसतो. म्हणूनच कुणाचा सल्ला वगैरे विचारायची त्याला गरज नसते.

"त्यामुळे तो आपल्याच मनाने राज्यशासन चालवी. परिणामात त्याचे निर्णय चुकीचे होऊ लागले. अन् देशाच्या व्यवस्थेची पातळी खाली जाऊ लागली. खुशामत करणारे अन् भ्रष्ट अधिकाऱ्यांचे नसून फळपळू लागले. ते राजाची लोटी स्तुती करून आपला स्वार्थ साधू लागले. ऋजेच्या भल्यासाठी दिलेल्या खजिन्याच्या मुद्रा अधिकारी स्वतःच हवय करू लागले. राजकोष रिकामा होऊ लागला तेव्हा प्रजेकडून मोठा क्र

शेतला जाऊ लागला

पाऊस कमी पडू लागला, तेव्हा विहिरी अन् तळीं आदून गेली पाण्यासाठी पाऊस हाच एकमात्र मार्ग ठरला !

‘कला व साहित्याच्या क्षेत्रात प्रगल्भ पसरू लागला फक्त सुन्दा ख्यानाच नृत्य प्रदर्शनाची मधी मिळू लागली अर्धकच्चा आणि निम्न व्हीची चित्र अन् काव्य यांना प्रोत्साहन दिले जाई. योग्य कलाकार आणि साहित्यकारांचा अनादर केला जाई देशभक्तीच्या नावावर दुसऱ्या देशात जाण्वर प्रतिबंध लागला गेला त्याच्या दृष्टीने कमिताच रचनांच्या आणि गणनाच्या अस्पष्ट कडक शिक्षा दिली जाई.

‘कातकेतुच्या असल्या शातनामुळे सर्वात अधिक दुरी तर त्याची राणी हेमावतीच होती.

ती स्वतः कवियित्री अन् आपल्या मातृभाषेबरोबर संस्कृतचीही चिठुपी होती. प्रतीचा मुखपंथा निला असल्या वाटे, तरीही ती गप्प बसत असे.

निचं सासारिक जीवन्ही दुःखमम होत राजता पहिल्या राणीपासून अपत्यनाश न झाल्याने त्याने आपली दोन विवाहे केले. तो आपल्या नीन्ही राण्याशी अगदी सामान्य खियासारखी वागणूक रंवी

‘राजाच्या अन्यायानामुळे निर्मग्नही क्रोधित झाला. दोन वर्षे पळसूच पडला म्हणता त्यामुळे देशात सर्वत्र दुष्काळ पडला. राजाला नडलाजाने इतर देशांनून भ्रान्त्य भागवावं लागलं अन् ते धान्यही फार अधिक किमतीन विकून तो अनुचित पैसं कमवू लागला.”

‘ज्यांच्याकडून धान्य घ्यायला पैसे नसत, ते चां या करू लागले, डाका घालू लागले. मुरलेबांध्याच्या नेतृत्वाखाली इतर-हंचे अपराध बांदू लागले

‘‘बुराखाशीच खरं गांव भिन्नरच होतं. भाषाव निवराच्या कृपेने जन्मलेला हा बालक उरी शास्त्र शास्त्रात निपुण असला तरी अपराध्याचा नेता कसा बनला हे कुणालाच माहीत नव्हते. जोरीचा भाल किंवा धम तो स्वतःसाठी उपभोगात आणत नसे. अलट गरीबाच्यात वाटत असे लोक त्याला भिन्नरवाचा अवतार मानत. त्याच्याबाबत तःतेतःहेच्या गोष्टी पसरू लागल्या

अशातच एक भिन्न घटना घडली

‘‘एका शुद्धवारी महाराणी हेमावती कुतरीतीप्रमाणे चित्ररथावामीच्या मंदिरात पूजा करायला गेली. मंदिरातून येतंयवळी तिची दृष्टी एका

वृद्ध साधूवर पडली. तिने सहजच त्याला हात जोडून नमस्कार केला. साधूने हसून तिला आशिर्वाद दिला आणि एक संस्कृत श्लोक ऐकवला. त्याचा भाव असा होता - सुगंध पसरणाऱ्या मनोहर फुलांनी लगडलंली जाईलत तिचंय रक्षण करण्यासाठी बसलेल्या मांदबाला - तो काटेरी असला तरी - मोठ्या प्रेमाने तिडी मारते. पण त्यामुळे जाईच्याफुलाचा नैसर्गिक सुगंध नाहीसा होत नाही. पण अलट तो मांडवही लोकांना आकृष्ट करतो.

‘‘हा श्लोक ऐकून हेमावतीचे डोळे भरून आले. ती आपली भावनावशता रोखू शकली नाही अन् तिला साधूला परणस्पर्श केला.

‘‘राजाला जेव्हां ही बातमी कळली, तेव्हां साधूचा श्लोक ऐकल्यानव्हत अन् त्याच्या पायला हात लावल्याचा अपराध म्हणून त्याने राणीला एक महिन्याच्या कारावासाची शिक्षा दिली अन् साधूलाही कैद करून त्याला अुन्हात अुभा करून स्वतःच फावकाने माणस बेमुक्त केले

‘‘पूर्वीचा सेनापती व देशभक्त भीमल यासा हे सर्व अनुचित व असह्य वाटले. त्याच हत्य क्रोधाने पेटून कुठले त्याने आपला देश व त्याच्या दुस्स्थितीच वर्णन करून शेजारचा राजा चन्दनवर्मा

पाला खाहीत पत्र लिहिलं

‘‘आमच्या मूर्ख राजामुळे आमच्या देशात मानवीय चेतने दिवतेदिवस हुन होत बातली आहे. प्रत्येक माणूस आपल्या बचावासाठी कोणासाठी मायायला तयार असतो. प्रत्येकजण स्वाधी झालेला आहे. याच कारण असं की स्वतः राजाच आपल्या स्वार्था आहे. त्याच्या आचारांमुळे देशात अन्न अन् पाणी याचा दुष्काळ पडला आहे. नद्या, सरोवर, तलाव सर्व काही कोरडे पडलं आहे. अनेक वर्षे पाऊसही पडला नाही. भूक बागवण्यासाठी लोक चोऱ्या अन् लुटमार करत आहेत. ही स्थिती आणखी काही काळ अशीच राखिली तर लोक आपल्या देशात मुक्त भाव येरात तरी घृणा करूं लागतील. अशा स्थितीत देशात सुधारणा करणारा अन् जनतेला जागृत करणारा या देशात कोणीच नाही. एकच समर्थ माणूस होता, तो क बुरखावरी बंदून चुकीच्या मार्गाने चालता आहे. मी बुद्ध, अशक्त अन् अममर्थ आहे. केवळ आपणच या देशाला मध्याच्या दुस्स्थितीतून मुक्ती देऊ शकता

‘‘त्याने हं पत्र आपल्या पाळीव पोपटकडून शेजारचा राजा चन्दनवर्मा याच्याकडे पाठवले

क्रमशः

भारत-गाथा

एका महाम् संस्कृतीचा शोध
युगायुगांचा गौरवसाठी इतिहास

४. पावन नदीची भुवृत्ति

रविवार असल्यामुळे सरीप व चमेली यांना शाळा मधली आणि त्यांना संध्याकाळ होण्याची वाट पाहण्याची गरज नव्हती, अन् तशी त्यांची इच्छाही नव्हती. देवनाथने वर्तमानपत्र वाचण संपवले, इतक्यात चमेली खळखळ हसत येऊन धपकन् त्यांच्या मांडीवर स्थानापन्न झाली. स-दीपच्या बागमूनीत सयम असे नरीही त्याची भुवृत्तकता चमेलीपेक्षा कमी नव्हती! पण त्याच्या चेतन्यावरून तसे दिसत नव्हते.

देवनाथचा व्यापार कार्याधिकाारी असणारा पुत्र श्रीकुमार आपल्या भित्तीच्या सोनीत आला. त्याला आपल्या धुलाबरोबर धालवायला फक्त रविवारीच वेळ मिळत असे. 'आज बाळंत्य की तुम्ही बाबांबाबू! खुब कायला आला आहात.' मुलाक रागावल्याच नाटक करत तो म्हणाला.

हा टीडी त्याच हान बुडण्यासाठी मुळ चमेलीने सांगितले.

'या विशेष स्थितीत आज्ञेयाना लुटण्यात ते गरीब होणार नाहीत हे माहीत नसत तर मी

चमेलीला कधीच साथ दिली नसली." सदीप बोलला.

श्रीकुमारने मनोपन मुलाच्या हजलजवारी पणतच कौतुक केले. तो हसला आणि आपल्या भित्तीकडून वर्तमानपत्र घेऊन बाहेर गेला.

'आपण आता पावन गंगेत डुबकी मारल्या, गिरवत चमेली म्हणाली. 'ती पावन आहे ते सांगायचा तुम्ही वायदा करता होता.'

आजोबांनी सगळ्यांत सुरुवात केली.

'तुम्हाला माहीतच आहे, की हिमालय पर्वत युगानुयुगे मातापत्र गौरवल्यान बनून राहिला आहे हे खरोखरच एक विचित्र क्षेत्र आहे. मुळाव्याची खत्री आहे की इथे अदृश्य शक्तींचा निवास आहे हा स्वतःपुरता एक लोकच आहे. कदाचित, अस म्हणणंच जास्त कुचिंत होईल की हिमालयान कितीतरी लोक लपवले आहेत.'

'कितीतरी लोक या शब्दांचा अर्थ काय?' सदीपने विचारले.

'केवळ दृश्य जगातच अस्तित्व नसत तर काही अलेही जग असले की जे आपण पाहू शकत

नाही त्यांच्या अस्तित्वासाठी भौतिक जगाची जरूर नसते एकाच देश काळात अनेक लोकांच अस्तित्व असू शकत'

'म परातमच जगल्याला हे जणू शकत का?'' चमेलीने विचारले.

'तु तर माझ मन हलकच नव्हे तर तुझ स्वतःच मशी गाडू शकत नाहीस पण तरीही अनुभवांन आपण जणू शकतो की मनाच अस्तित्व आहे असे कधी मुनी आहेत, की ते आपल्या अनुभवान अदृश्य जगताबाबत जाणू शकतात. आजोबा म्हणले अन् त्यानी ही गोष्ट सांगितली.

सूप पूर्वीची गोष्ट! एकदा नारदमुनी पृथ्वीची रव्हत करून आपले त्यानी भगवान विष्णूच्या निवासी स्वर्गलोकाकडे परत येत होते त्यांचा जाण्याचा गर्ग हिमालयातून जात होता, म्हणजे त्या पर्वताच्या भौतिक, स्थूल रूपातून नव्हे तर त्यात छपलेल्या सूक्ष्म लोकांच्या मधून.'

सर्वांना हे हान माहीत आहे की, नारद हे योणा वाजवणारे एक असमान्य संगीतज्ञ होते गायक होते आणि नेहमी भगवताच गुणगान करत रहात संगीतान मग होऊन ते विशाल अन् दिव्य अशा हिमालयाच्या दोन्ही त्पूर व सूक्ष्म दृश्यांचा आनंद घेत हळूहळू वार चळत होते चांदणी वज्र होनी ते बुंचाकरच्या एका सुदृश दरीवरून जात होते, इतक्यात त्यांची चांदोवा

एही अनेक सुंदर श्राकृतीवर पडली काही बसलेल्या काही फिरत असणाऱ्या, आणि काही चन्द्रकिरणांनी धुसलेल्या हिमशिलांवर आडव्या पडलेल्या

नारदानी खण बन्द केले अन् त्या आकृतीकडे बाळगईन पहात खुपे राहिले त्यांच्या रूप रेखा आणि मोहक सुरण्याने ते चर्चित झाले होते!

नारदना नवीच माहीत होत की त्या अलौकिक शक्ती आहेत पण खुपच विविधता असल्याने या कोणत्या प्रकारच्या शक्ती आहेत हे त्यांना कळू शकते नाही

ते त्यांच्या जाणशी जळत गेले त्या सर्वांनी खुपे राहून अन् हाड नोडून नाशाना प्रणाम केला

आपण कोण आहात? नारदाने विचारले

आम्ही भव्ज अण राग रागिणींचे आस्ते असणारे गंधर्व आहोत

नारदाने नाबळतोन पाहिले की त्या शक्तीमधे

काहीतरी विकृती आहे काहीच्या गातावर जोरखळ होते, तर काहीच्या शरीरवर कोडाचे खग आणि काहीच्यामन दगळे खाक्याच्या सुणा होत्या!

'हे या कय आहे? तुम्हा लोकांना कोणी अण क्षत विक्षत करून ठेवलेस? मरदाने आश्चर्याने विचारले गन्धर्वांनी त्यालखरी मोष्ट सांगून सकाळी केव्हाही गायक जेव्हा अरकामने किंवा रागाबदल ग्रॅमनसलाना गालते, किंवा गालाना मसामधर्पा काही चूक करून बसतो जेव्हा संगीतकार आपत वाय

क्रमशः - विश्वाचल

वाजपयाना रागाच्या अंतल्यास आघात पोचतो तेव्हा तेव्हा त्यास असा ओरखडा उठतो असा प्रकार अनेक वर्षांत त्याची अशी मिथेनी झालीय नारदाचे मर्याद शरमेने खाली झुकले, कारण ते तर संगीतज्ञ होते ना !

थोडा वेळ शांतीन गेल्यावर नारदाने विचारलें "हे शूरान गंधर्वागणवो कृपा करून आना सागा रं, कीं ही क्षती भरून काढण्यासाठी काय कराफला हवें ?"

"आम्हाला जर आनंद परिपूर्ण व शुद्धतम संगीत ऐकायची राखी मिळाली, तर आमचें जखमी अवयव पुन्हा ठीक होईल."

"पण परिपूर्णतम संगीत कुठे मिळू शकेल? आपण काही मार्ग दाखवू शकाल?"

"होय, भगवान दिव्य परिपूर्णतम गायक आहेत परन्तु, आपणा लोकासाठी गायता त्याच्याजवळ

वेळ कुठला? त्यांना काय आपत्ती पर्वी?" "गंधर्वांनी आपले मत स्पष्ट केले

अरे भगवान दिव्यची कलण अनन्य आहे मी त्यांना गायकसाठी किंमती ना " असे म्हणून नारदाने त्यांचा निरोप घेतला

नारदांना गायकसाठी भगवान शिवाला विनवाच लागतं नाही तें तसेच तयार झाले, पण ते म्हणाले 'माझी अरुचण आहे की श्रोत्यांमध्ये एकही परिपूर्ण श्रोता नसेल, तर मी तिथे गाऊच नकात नाही "

"परिपूर्ण श्रोता तरी कोण आहे?" नारदाने विचारले

परिपूर्ण श्रोता केवळ दोनच आहेत ब्रह्मा अन् विष्णू! भगवान शिवानं ह्मण्य उल्लास

नारद तावडनेच त्या दोन देवाकडे त्यांना झाले दोघेही म्हणजे की विवाच गाणं एकायला मिळणं माणजे असाध्य त्रास आहे! तो कोण सोडू इच्छील?"

या कार्यक्रमासाठी एक मुहुर्त निश्चित झाला भावान शिवाचा निवास कैलास येथे ब्रह्मा विष्णू आले सार बानावरण सर्गोन्नत झाले! सर्वच परमात्म्यांचा वर्षाव होऊ सांगता, सर्व देव-देवता

चुरचाप त्या स्वारी लवकरच पोचले शिष गता गहा जणू समधी अघस्थेत पोचले गन्धर्वांच्या संगीतातील जलमांच्या खुणा अहस्य झाल्या

अन् एकदम जखानक एका अकल्पित घडले! भगवान विष्णू संगीताच्या प्रवाहात इतके गुंग झाले, की त्याच्या शरीराचें व्यातिर्मय तन्मांस्तव निरमळतं अन् प्रवाहित होऊ लागले

ब्रह्मदेवांनी हे पाहिले अन् कुत्राच्या व्याव्रात योग्यापूर्वीच निष्णूच तरल प्रकाश-महल आपल्या कर्मकला भद्र घेतले तो दुर्बल पदार्थ कमजूर किनी काळ राहिला हे कुत्रालाच अजुं नाही पण

नंतर तो स्वर्गातच नदीच्या रूपाने प्रवाहित केला गेला असला पुढे राजकुमार भारिधाने ते पृथ्वीवर उतरवला.

"आश्चर्यजनक!" हातात बर्तमानपत्र घेऊन दातानच खुप्या असणाऱ्या श्रीकुमारच्या तोंडून सुरगार बाहेर पडला. "बाबा, तुम्ही गोष्ट सांगत असताना मी वर्तमानपत्र वाचायच बिसरून दारातच झुबा राहिला बसोफला सुद्धा विमलतो पहा! गंगेच्या भुमसीच्या मने इतकी रोचक कहाणी उरलेल, अशी कल्पनाच नव्हती मला!

घो देवताय म्हणाले, 'जरे चेष्टा, तू तहान असताना, मी आपलें बीबन बनवण्यात अन् सोयकार्यात जलका अडकला होतो, की तुला गोष्टी सावायला कधी मला अमलच नव्ही त्या कानतरचेच मला वॉईट वाटत म्हणून आता तुझ्या मुलाना गोष्टी सांगून मी त्याचें प्राप्तिदत्त देत असतो "

'नाही, नाही आजोबा आम्हाला गोष्टी सांगणं हे प्रायश्चित्त होऊच शकत नाही " बघेलीने निरोध केला

'मी शब्दाच्या ज्या अर्थाने वापर केला, तसंच

तुम्ही समजायला हवं. 'प्रायश्चित्त' शब्दांत काय दोष आहे? तो तर माणसाला पवित्र बनवतो उच्चारा नेतो " आजोबा सुरले.

बाबा! गंगेच्या भुमसीची कहाणी प्रतीकात्मक आहे मी बरोबर बोलतोय ना? श्रीभगवाने विचारले

"तू बरोबर बोलतोयस यात अनेक पातळींचा प्रतीक-तत्वे आहेत भगवान शिवाला सर्व कला संगीत, नृत्य शप्पार्दींचा मूळ स्रोत समत जात त्याच्यात समीत आपल्या अमादी शुद्ध रूपात निवास करत, संगीत म्हणजे विश्वात व्याप्त असणाऱ्या आनंदिक स्मरसतेची अधिपती आहे स्मरसतेमुळे विषमतेत समत होणार म्हणूनच गन्धर्वांना आपल मूळ रूप प्राप्त झाले

या कहाणीत संगीताच्या शक्तीचें विस्ती छान चित्रण झालेय!

परिपूर्ण श्रोता संगीताशी तल्लीन होऊ शकतो संगीताबरोबर प्रगलित होऊ शकतो. भगवान विष्णू म्हणजे अग्रग्न्य चेतना आहे गंगेच्या रूपाने त्याच विषमतेत प्रकाश-बळत घुनकाना पुनर्जनिन करण्यात समर्थ होऊ शकत यात काही आश्चर्य नव्हे!"

इतक्यात आजोबाच्या सुनेन नाट्याची वेळ झाल्याच संगीतत आणि ते शुरुन उभे राहिले.

तार्किक आणि डांस

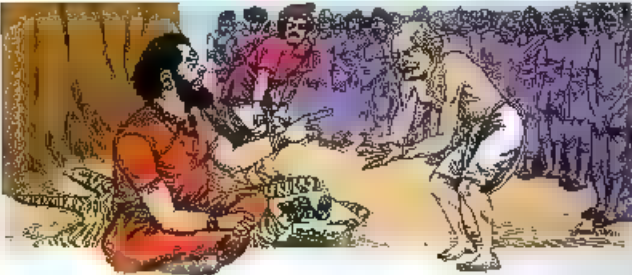
काहीही एकदा काही कामासाठी शहरात गेला होता. तिथे राजमार्गावर एका चिंचेच्या झाडाखाली काही बोकांची गर्दी जमलेली त्याचा दिसली-भुल्लूक होऊन तोही तिथे गेला. गर्दी हटवून तो थोडा पुढे गेला, तेव्हा त्याला एकलण व्याघ्रचर्म्यावर बसलेला दिवसा त्याला लांब स्फेत दाढी असून कमळावर कुंकवाच्या मोठा टिळा लावलेला होता. गळ्यात स्रग्भामाळही लोंबत होती. दिवायला तर तो मोठा सिद्ध मंत्रिक दिसत होता.

गर्दीत काही बाणसज्ज्या बोलण्यावरून त्याला समजले की हा मात्रिक दोन दिवसापासून तिथे असून आहे अन् तो सर्व अडचणी किंवा रोग दूर करण्यात तार्किक पांच श्रियात देत असतो. त्याच तस आप्णही आहे. निध्म पर्वतश्राल्या एका मंदिराचा वीणांदाज करण्यासाठी तो हे येणे जम्भवत आहे.

काहीही आपल्या परमान विहीर खोदवत होता. पण खूप खोद खणूनही थोड पाणी त्याला मिळाले नाही. विहिरीसाठी खूप खर्च करूनही त्याच्या पदरी निराशाच पडली. त्यामुळे तो खूप त्रासलेला होता. तद्नान्दल ऐकून त्याला आशा बाटली. बाटल की हा आपलीही अडचण निवसेत. शहरून सिंहातून पाच रुपये काढून तो पोचला.

शहरून अचानक एक म्हातारा वेगाने धावत येऊन गर्दीत घुसला. अन् मात्रिकानजळ त्राहून म्हणाला. "म्हारात्ता! तुम्ही हा डल्ल पळवून लावण्याचा तार्किक अस सांगून मला दिलात. हा खोलीत ठेवतास. तर डाम तिथे यायचं धाडस करणार नाहीत. पण तिथे तर अजूनही खरंगाचच राज्य आहे! मी तर मिनिटभरही झोपू शकलो नाही! तुमचा तार्किक बेकार अन् कुचकामी ठरला."

मात्रिक अगदी सहज व शान्त स्वरात म्हाताऱ्याला म्हणाला. "मी रांगितल्याप्रमाणे तू प्रयोग केला नसावात. मी तर लागलेले होत न, की तार्किक मयकरदाणीच्या आंत ठेव म्हणून? पण तू तब केले नसशील ना?"

मे १९९९

30

चांदोबा

अपकारांतून उपकार

खूप जुनी गोष्ट. गुवनविरि वेशार हेमदाकर राजा राज्य करत होता. तो एक कुशल शासक होताच. पण याद्रीचाय अनेक कलाप्रथे निष्ठात असो. शुद्ध कोटीचा एक कलाकार व कला-संरक्षक होता. कला व कलाकारांना अश्र्व देणारा अशी, त्याची ख्याती दूरवर पसरलेली होती.

तो दरवर्षी आपल्या राजीसह दशपच्या निरनिराळ्या भागांत जाऊन राही व तेथील निस्संश्रम्य छिन्नर्ण व हश्ये याचा आनंद लुटे.

एका वर्षी श्रद्धभूत तो अस्णाचन प्रदेशात फिरायला गेला. दोन-पर्वतांमधे वसलेल्या या प्रदेशाचे अपूर्व असे सौन्दर्य त्याविरही मात करील जसेच होते. शुद्ध शुद्ध शुद्ध वगू वगू आकाशात स्पर्श करत होते. लीदेगी कुलांच्या असेल्य रांगा इन्द्रधनुष्याचा आभास निर्माण करत होत्या. वबधव्याच संगीत तेथील नैसर्गिक सौन्दर्य अधिकच खुलवीत होते. तिथे एक सरोवरही असून त्यात विविध रंगाचे मासे क्रीडा करत असत. शरद ऋतूत विविध जातींचे देशी-विदेशी पक्षी तिथे

मुळाभाता येत. त्यांच्यामुळे तेथील शोभा वास्तव वाढत असे.

तेथील सौन्दर्याने राजा हेमदाकर मुग्ध झाला. राजा व राणी यांना कायमचे तिथेच राहणे असे वाटू लागले. पण राजस्थानीला परतणे भागच होते. त्यामुळे काही दिवस तिथे वातवून दोघंही राजधानीला परत आले.

राजा आपला द्वाजारी अधिकारी चपल याच्या आग्रहानेच अस्णाचल प्रदेशात गेला होता. त्यामुळे परत आल्याबोबर त्याला नोलावून राजाने त्याला शरद मांडीला बक्षिस दिल्या.

वृषल हा तेचक व मनोरंजक गोष्टी सांगण्यात पटाईत होता. म्हणून राजाचे त्याच्यावर फार प्रेम होते. ती खयत मूळचा अस्णाचलराज्य रहिवासी होता आणि नोकरीच्या शोधात पुवन्गीरीला येऊन तिथेच रहिला होता. त्याचे आपल्या प्राप्ताच्या नैसर्गिक सौन्दर्यावर भारी प्रेम होते. त्यामुळेच त्याने राजाला एकदा तरी तिथे जाऊन त्याचा स्वास्वाद घेण्याबद्दल आग्रह केला होता.

बसुन्धरा

राजालाही अरुणाचलचे सौंदर्य इतके परमंत पहिले की तो प्रत्येकाला तेथील सौन्दर्याबद्दल सांगत मुटला! ते ऐकून बरेच लोक अरुणाचलला जाऊनही आले

अरुणाचलच्या वैशिष्ट्याची चर्चा करताना एक दिवस चपल राजाला म्हणाला "तिथल सौन्दर्य नुसत पाहिल तरी आपोआपच प्रत्येकाला कविता सुरुते"

"तु बरोबर बोललास चपला अरुणाचल पाहून माझ्या मनात अतुल्यत्वा भावनांमदल मी लिहून ठेवलेस. ते पाहून राणी तर खुशाली पळी - 'हे लेखन काव्यासारखेच आहेत!' तिने सुद्धा तेथील श्रम्यतेच वर्णन करणाऱ्या काही कविता लिहिल्या आहेत." हेमशकर हमत बोलला

हे ऐकून चपल फार खूष झाला तो म्हणाला

'प्रभु, आपण तर जन्मजात कवी आहात अरुणाचलच्या ज्ञानावरणाल आपल्या भाषना स्वाभाविकच प्रफुल्लित झाल्या इतून तिकडे नेलेल्या कलानाही हाच अनुभव आला असेल अन् त्यासाठी आपल्या भावनांना शाब्दरुप दिले असेल अशा लोकांचा एक समेलन घडवून त्याच्यापैकी श्रेष्ठ कवीचा सन्मान कां नाही करत?

चपलला स्वतःचाच कवित्त रचण अन् ऐकवण्याची आवड होती या समेलनात आपल्यासाठी कविता ऐकवण्याची सधी मिळाली आपला श्रेष्ठ कवि म्हणून सन्मान व्हावा अशी त्याची इच्छा होती म्हणूनच त्याने समेलनाचा प्रस्ताव राजासमोर मांडला होता

त्याने एकदा आपल काव्य स्थानिक कवी चतुरमती, पाला ऐकवले होते त्याच्या कविताबद्दल चतुरमतीने आपल मत दिले होते "तुझ्या कवितेत काव्यगुण नाहीत, तुझी बोलण्याची शैली अन् गप्पा यांच्यामुळे अजून तरी लोक प्रभावित होतात. राजाही तुला हुशार समजून तुझा आवड करते पण ते जेव्हा तुझा काव्य ऐकतील तेव्हा हसतील तुला! तुझा काव्य त्याच्या मनात तुला छोटं बनवीत

परंतु चपलला माटले की चतुरमती केवळ आपल्याबद्दलच्या ईर्ष्यामुळे असे बोलत आहे आपली कविता श्रेष्ठ दर्जाची असल्याबद्दल त्याची क्षत्री होती म्हणूनच तो अशा संघर्षाचा शोधार्थ तो होता एका राजाला अरुण आपल काव्य ऐकून हाकू

अरुणाचलमध्ये फिरून परत आलेल्याचे कवितासमेलन भरवले गेले याने भाग घेण्यासाठी

पहिली भेट अशी होती की यात केवळ नव्या कवींनीच भाग घ्यावा अगोदरच प्रसिद्ध असणाऱ्या कवींना यात भाग घेता येणार नव्हता कवितांचा विषय असावा अरुणाचलच्या नैसर्गिक सौन्दर्याचं चित्रण। सर्वश्रेष्ठ कवीला दहा हजार मोडारा वक्षित देऊन त्याचा सन्मान केला जाईल

जुन्या कवींना प्रवेश नाही हे ऐकून अनेक नव्या कवींनी सम्मेलनात भाग घेतला श्रीनेही खूप खुल्लसित होते

राजाने स्थानिक कवि चतुरमतीला परीक्षक बनवले न घडीत स्वतः जुच श्रेणीचा कवि असल्याने चतुरमतीने कदाचित नवकवींच्या कविता परमत केल्या नसल्या

"महाराज, आपण स्वतः कवि आहात अन् अरुणाचलच्या सौन्दर्याशी परिचित आहात. तेव्हा सर्वश्रेष्ठ कवि कोण, हे आपणच ठरवावे" या प्रस्तावाला चतुरमतीने अनुमोदन दिले

राजा विचारत पडला शैबटी अन्तिम निर्णय आपल्या हाती ठेवून कवितेचे गुण-दोष सांगून प्राथमिक निर्णय घेण्याचा अधिकार त्याने चतुरमतीवरच सोपवला

समेलन सुरू झाले सामान्य माणसांनी अरुणाचलवर आपल्या कविता ऐकून श्रोत्यांना चकित करून सोडले चपलनेही आपले काव्य ऐकवले

समेलन संपल्याबरोबर चतुरमती म्हणाला, "महाराज, माझी एक भिन्नता आहे. आपण आपला सामान्य लोकांच्या असामान्य कविता ऐकल्या अपेक्षेपेक्षा अधिक सुन्दर कवितांचा आस्वाद घेतला अरुणाचलच्या हवेतच कविता गुणगुणत

असले आणि नुसत तिचे गल्याने कोणीही महल कवि बनून जातो हे खरोखर सिद्ध झाले परन्तु ज्याचा जन्मच तिथे झालाय, त्याच्या तर मलेगलेतून कविता प्रभावित होण अमण्या म्हणूनच त्याला सुपरिचित न जुन्या कवींच्या श्रेणीचा मानायला हवे आणि पूर्वीचा निर्णय व शोषणानुसार त्याची कविता चांगली असली तरी त्याला स्वर्धच्या वाढेरचा मानला जावा ' त्या कवींमध्ये चपलच एकटा होता की जो अरुणाचलमध्ये जन्मला अन् तिथेच पालनपोषण होऊन मोठा झाला

राजा चतुरमतीच्या चातुर्यावर फार खूष झाला अन् त्याच्या बोलण्याशी पूर्णतः सहमत झाला शोषणेप्रमाणे सर्वश्रेष्ठ नव्या कवीला दहा हजार मोडारा देऊन सन्मानित करण्यात आले इत

भाषपूर्ण व चारुभिन्न कविताक शतैकवर्ष पारितोषिके मिळाली

चपलता वाटले ईश्वरमुळेच चतुर्मतीने मोठ्या चातुर्याने आपल्याला स्वर्गेश्वर काढून त्याला 'सर्वश्रेष्ठ कवी' म्हणून बक्षिस मिळू दिले नाही त्यामुळे तो चतुर्मतीवर फारच रागावला अन् राजाकडे त्याची तक्रार करून त्याला शिक्षा देवपण्याचा निश्चय केला

त्याचवेळी त्याला 'राजाला नानदत्तान भंडा' अशी आज्ञा मिळाली

चातुर्गी भेट होताच राजा हेमचक्र म्हणाला तू आपल्या मनोरंजक अन् रोचक बोलण्याने माझ मनोरंजन करतोस, म्हणून तू मला फार प्रिय वाटतोस त्यासाठीच एक आवश्यक गोष्ट लागण्य़ासाठी मी तुला इव बोलावत

'अंगाला उत्तर तावण्याने त्याचा सुगन्ध धोडावेळ रडतो फुलाचा परिमलही ते एकदा झाडापासून दूर झाल्यावर धोडाच वेळ टिकू शकता अरुणावली जाऊन आलेल्यांना हीच 'गोष्ट' लागू पडते जे लोक आता नुकातेच परतलेत त्यांच्यानावत हेच लागू पडत. जे लोक आता-आताच अरुणाचलून परतलेत त्यांच्या कवितांमधे निघल्या हवेंतला

सुगन्ध अन् तावण्याचा होना तू जरी तिथे जवळ येनास तिथेच वाढून मोठा झाला असलास तरी अरुणाचल सोडून बोच दिवस झाल्यामुळे तुझ्या कवितांमधे थोडा मुद्दा गंध अन् रस झालेला नाही नुझ्या कवितांना दक्षिण देणें म्हणजे केवळ श्रेष्ठ कवीशी अग्याय नव्हे तर श्रोते आणि काव्यपरीक्षकांच्या दृष्टीने, राजाचा पक्षपाती निर्णय झाला असला 'चतुर्मतींना ठाजूक होत की मी पक्षपाती निर्णय कधीच घेणार नाही अन् तू पुरस्कारागम्य नसल्यामुळे अपमानित होशील लोकांच्या मनात तुझा मान कमी होईल

'मीजरी श्रेष्ठ कवीच पारितोषिक तू मला प्रिय असल्याने तुलाच देऊ इच्छित होतं, पण तुझ्या काव्याची पातळी इतकी लासची होती की लोक माझीही टाळू लागले असते! म्हणून मीही धर्मनकटात फडले होते

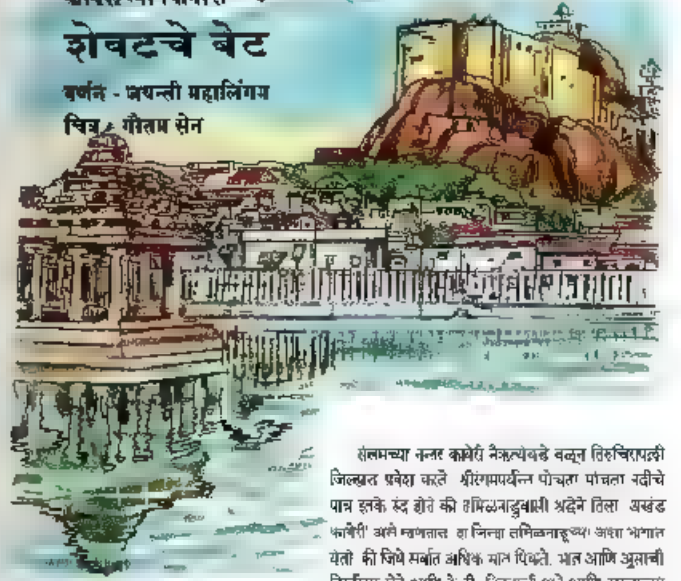
"चतुर्मतीने मलाच चतुर्मतीने केवळ तुलाच अपमानित होण्यापासून वाचवेल श्रम नव्हे तर मलाही धर्मनकटातून सोडवेल

आता चपलनेही जाणले की चतुर्मतीने आपल्याला स्वर्गेश्वर हटवून अपकार नव्हे, तर अमुल आपल्यावर अपकारच केलाय.

कावेरीच्या किनारी - ७

शेवटचे बेट

वर्णन - जयन्ती महालिंगम
चित्र - गौतम सेन

शंलमच्या नगर कावेरी नैऋत्येवढे वलून तिरुचिरापल्ली जिल्ह्यात प्रवेश करते श्रीरंगमपर्यंत पोचता पोचता नदीचे पात्र इतके रुंद होते की शंभिलनाडुव्याप्ती श्रद्धेने तिला 'अखंड कावेरी' असे स्वणतात हा निष्ठा समिक्कनाहूय्य अशा भाषात येतो की शिथि सर्वात अधिक मान पिकते. भक्त आणि भुक्ताची दिव्यगार होते आणि केळी भिड्याची धने आणि नारळाच्या बगा नदीच्या दोन्ही किनाऱ्यांवर नजर पोचोपर्यंत दूरवर फसरलेल्या जाहेत

तेव्वाकुळम तत्तावाक्कळन मूलदुर्ग व मिसरस्थित मंस्त्राचे दृश्य

उसे मसले जात की तिरुचिरापल्लीचे मूळ तीव डोव्याचा राक्षस त्रिशिशा, याच्या नावावरून वडले आहे त्याचा या ठिकाणी मूळ झाला होता, ३५५ पायऱ्यांची खुमी चटण चढत्यावर चिन्नीच्या चौगार अरक्केल्या किल्ल्याच्या शिखरावरून खूपी कावेरीचे प्रम्य दृश्य पडताना येते किल्ला ८३ मीटर खुच नैसर्गिक कक्षधाम बनलेला आहे लोकांचे असे म्हणणे आहे की मृगार्थ शास्त्राच्या दृष्टीन हा खडक जगातला सर्वात प्राचीन, म्हणजे जवळजवळ ३८० कोटी वर्षे इतका जुना आहे हा किल्ला मूळतः चेत राजांनी बनवला जवळ ३.८२.१ दुसरे शासन आणि ६ सामाच्या दुसऱ्या शतकाच्या मधल्या अवधीत त्या काळी बनवला होना. त्यावेळी किन्ही शहर त्यांची राजधानी होते स्थानिक लोक त्याला परिकरि असे म्हणतात हा किल्ला कित्येक लढायांना साक्षी आले त्यांतच सन १७५१ मधे इंग्रज व फ्रेंच यांच्यातील कर्नाटकाच्या लढायाही आहेत चिन्नीचा वेडा अय्यळजमळ ३ मर्चे खलू होता, ओरटी खोर्दे फसईल्ल्या जय झाला. इहीं हा किल्ला मोडकळीस आलेला आहे केवळ त्याचे मुख्य द्वार

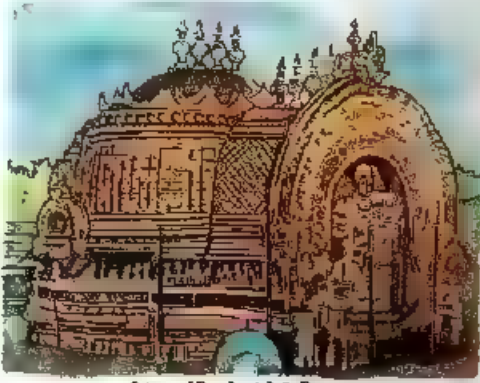
शिखेबरीस
मणेश-बंकि

शान्त आहे.

शिखाराम मंगलान मंगलरीचे देऊक आहे. त्याला मुचिभिळ्ळैयार म्हणजे जाते. शिखारामाच्या सुतावर खल्ल्याचा बाजूच्या भिंतीत इतर अनेक मंदिरे बनवली गेली आहेत. यांच्यात सर्वोत प्राचीन असे पहलव गुहा मंदिर आहे. ते दक्षिणेकडील भिंतीत बनवलेले आहे. त्यात खोदलेल्या लेखांवरून निरसंदेह सिद्ध होते की ही मंदिरे पहलव राजा पहिला महेंद्रवर्म याच्या शासकाव्सात सन ६०० ते ६३० मध्ये बनवली गेली होती. त्यांच्यात हिन्दूंचे देव-देवता यांच्या मूर्ती आहेत व भगवाणच्या मूर्तीच्या खाली खोदलेल्या लेखांत कावेरीच्या सौन्दर्याचे काव्यात्मक वर्णन आढळते. ही नदी पहलव राजांना मज प्रिय होती. आणि अधिकाऱ्याच्या

ठडीने त्यांचीच होती. नदीचे खडे फारच लोभस आहेत. तिच्या किनाऱ्यावरील शिरकट अन् फुल्लं म्हणजे जणू तिच्या गळ्यातल्या हारच आहे.

खडकाच्या खाली अर्ध्या सुतावर १०० लांबवत शिवाचं मातृभूतेवळ मन्दिर आहे. हे 'तायुपनाक' या नावानेही प्रसिद्ध आहे. त्याचा ऐकल्याने अर्थ असतो - 'जो आई बनला.' एका गोष्टीच्या आधारे पुष्पुहर देवे राजगरी राजावती आईच्या घेण्याची प्रतीक्षा कात होती. पण नदीला पूर आल्यामुळे आई नदी ओवाडू शकली नाही. अशातच राजावतीला प्रसवपेक्षा सुरु कात्या, त्यावेळीं सुरु भगवान शिवाने तिच्या आईचे रूप धारण केले आणि आई निघाली. पोन्पेर्मन्त एक आठवडाभर त्यावतीची सेवा केली. या स्थानी एक साधुराज आहे. त्याने यत्किं समपूर्ण अन्न पदार्थांची रचना केली ती 'सिन्न संचाल' या ग्रंथात संक्षिप्त

श्रीराम मंदिराचे मोनेरी निमान

हे ५०००

36

चांदोबा

आहेत.

त्रिचीपारुन जवळजवळ सात किलोमीटर दूर कावरी दान शाळा मध्ये विभागली गेली आणि दोन प्रवाहांमध्ये एक नेट नद्या होते. हेच श्रीराम किंवा अत्यंत होय. श्रीराम मध्ये रंगारामाची (विष्णू)चे एक मजबूत मंदिर आहे. यात भगवान, विष्णू आदिशेवाच्या आद्वय्यार एहल्लेले आहेत. हे मंदिर बनवलेल्या तिसऱ्या किंवा चौथ्या शतकातील मानले गेले होते. पौराणिक दत्तात्रेयाने असे म्हटले जाते की, विभीषण अपोर्ध्वद्वर पुन्हा व्हेला परत विष्णूला, तन्हा रामाने त्याला एक श्रेयस्कर दिले. ते हेअून जात असताना बाहेर विभीषण सकल अन् कावेरी तीरावर भिमान्नीसाठी वृहदला प्रीयेतून अठल्यावर त्याने देवायन अुचसण्याचा प्रयत्न केला. पण

ते अुचलेले जईना। तेव्हा त्याला सादळून जावे की ते जमिनीत घट्ट रुढले आहे. ती मोठ्याने विलाप करू लागला. विलाप ऐकून चोले रत्ना त्याच्याचनळ आला. अन त्याला शान्त करायला प्रयत्न करू लागला. भगवान रामाचा रुतः प्रसन्न होअून विभीषणाला म्हणाला, की आपण स्वतः दक्षिणेला संकेतले लांड करून मागे नेऊन विराजमान होअू. त्यानन्ता या देवायनाच्या चारी बाजूनी घेरून मन्दिरे बनवले गेले.

श्रीरामाचे मन्दिरे 'तिळ्ळंगम्' नावानेही प्रसिद्ध आहे. हे भारतीय संस्कृत मोठे मन्दिर असून ते ६,३१,००० वर्ग मीटर एवढ्या क्षेत्रावर पसरलेले आहे. गर्भागार सात तळांच्या भग्नाकार आहे. बाहेरच्या तीन तळांमधे तुळसी व रत्नाय्याची घरे आहेत. ते आपल्यापुढे एक शहरच असून विधानी लोकसंख्या १० लाखांहून अधिक आहे. २१ भोपु किंरा अनेकमस्तू इतक्या आहेत. भोपुवर सुन्दर कलाकृति बनवलेल्या आहेत. त्यातील रूत धन-भोपु होय. हे दक्षिण भारतीय संस्कृत अधिक अुमीचे भोपु होय. हे ७२ मीटर लुच असून स्वमरूप चारी बाजूचे जैलीमैत सुतर दख पहाता येते. या तीन मजली भोपुचे बांधकाम खो म्हणजे १८व्या शतकात सुरू झाले होते. परन्तु इंग्रज व फ्रेंच यांच्यात लढाई सुरु झाल्यामुळे हे बांधवाचे लागले. शेवटी ते १८९७ मध्ये पुरे सावे. गर्भागार छोटे आहे. त्याची लांबी व रुंदी अनुक्रमे ७२ मीटर व ५६ मीटर आहे. यात तेजाचा दिवा नावून ठेवलेले असते. याचा प्रकाश अंधुक असलेल्यामुळे पुजेसाठी जेव्हा नमस्कार आली करतो, तेव्हाच फक्त पत्तणालाच अभ्यन्ताच स्पष्ट करीत होत.

मन्दिरात कारा अलमाराच्या मूर्ती आहेत. हे अबनम प्रसिद्ध वैष्णव मत कवी हेअून गेले. त्यांच्या मीताचा संोध घेऊन त्याचा एक रत्नाह त्मर करणयाच काळ वैष्णव काव्याचाचे संरक्षक शायमुनी यांनी केले. तो 'नवेयण प्रबंध' नवाने प्रसिद्ध आहे. त्याचे शिष्य रामानुजाचार्य हे एक महान वैष्णव गुरु व तत्वज्ञानी होते. त्यांची मूर्तीही श्रीरामाच्या मंदिरात आहे.

चौथ्या तळात वेणु गोपाल कृष्णाचे हांयसाळ देवीचे एक सुन्दर मंदिर आहे. हा शिष्यकलेचा एक अन्नम नमुना आहे. त्यामुळे हे मंदिर म्हणजे दक्षिण भारतीय संस्कृत सुन्दर कृति असे मानले जाते. या मंदिरातही इजा खाल्याचा एक

चांदोबा

37

हे २०००

श्रीराम मंदिराचे मोपु

होत आहे. तिथे यात्रा-रथ ठेवलेला असतो. त्याचाच आणखीही एक दातन होला आहे.

महारा व संजावरच्या नायक राजांनी आपल्या शासनकाळात श्रीरंगम पदिरावा जमीन व धर्मदाय भेटी उद्धारपणे दिल्या आहेत. महाराचा पुनरुद्धार केला गेला व कित्येक नव्या इमारती बनवल्या गेल्या. अच्युत आपा नायक राजा मोठ्या अक्षर कृतीचे होते व त्यांचे पुत्राल इथान्तर्भागी गोविन्द दीक्षित हे कल्याणकारी कार्यामधे त्यांना मदत करत असत. त्यांच्या शासनकाळात विज्ञानावर स्नेह्याचा मुलामा चढवला गेला होता. नायकांच्या शासनकाळात खडकावर बनलेल्या किल्ल्यांची दुरुस्ती करवली गेली. व लक्षाऊ एहीने नो मणवूत केला गेला.

एक पुरातन राजकुमारी श्रीरंगमाची अन्वय भक्त होती. इथे तिची मक्क पाहून मनात अच्युत जन्मत होत. ती पुत्रुळा गजिया (मुस्तमाननेविका) या नावाने प्रसिद्ध होती. रंगनाथला रंग चपानी. तोणी, दूद व हिरचे चंगे याच नो नैवेद्य जर्पण केला जातो. त्यातला काही भग या कनरीत अर्पण केला जातो.

हिंदूना ज्ञानेवारीतील वैकुण्ठ एकादशीच्या दिवशी मंदिरात मोठ्या अंतःपुरा साजरा केला जातो. या निमित्ताने क्षत्रांनाची शोभायला काळजी जाते. हवारी मकराग हा रथ ओढतत. या भक्तगणांमधे रथ ओढण्याचा मान गिळनग्यासाठी जणू चक्रवर्तीत लागते. मार्त-पुसित मंदिरात आणखी एक रथ-यात्रा काढली जाते. ही यात्रा घोल वजांची भूतार्थ राजधानी विभीजवळील झुंगेपूरच्या नवियार मंदिरात समाप्त होते. इथे भगवान आपल्या भार्याला भेटनात व नवू दिवसभरयत अुत्सव सोळां केले जातो. धान पुजा-यांच्या) दान द्यावी करून भगवान व बावी यांच्यात भावना झाल्याचे नटवली रम्यते जाते. तमिळ तबकरीच्या दिवशी वार्षिक अुत्सवही सरासरी होतो. मंदिराचा सज्जिदार आपल्या विविध पोशाखात भगवत्पत्तनभोर हजर होतो. तो फाल्गुणिया त्यामत्तामिपत्रन मालपुजावीक याव देण्याचे नटक करतो. अशा प्रकारे भगवान रंगनाथ अजूनही जमिनी व गावाचे खरे त्यागी आहेत व पुढेही कर्मध रक्षनेत्र या मोठीला पुढी दिली जाते.

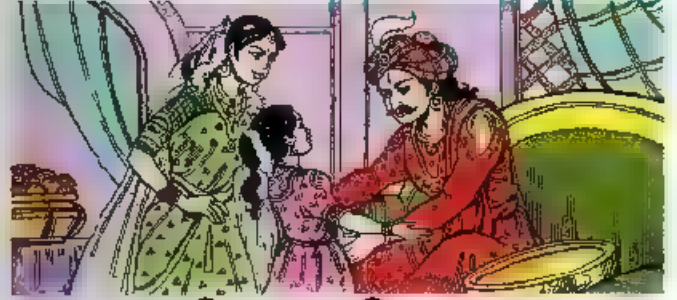

श्रीरंगम मंदिराच्या हवारा साजरात्या राखनाची शिल्पकला

मे २०००

३८

चांदोचा

शिवचा विवाह

शाब्दिका देशाचा राजा चन्द्रसेन व त्याची महाराणी चूडामणी हे दोघे नरेच दिवस सतानप्राप्ती न शान्त्याने चिंतित होते. खूप पुजा-पाठ. यज्ञादि अनूष्ठाने अन् ऋषि मुनि वारींची सेवा-सुश्रूषा केल्यानंतर त्यांना एका सुन्दरशा कन्यारत्नाची प्राप्ती झाली. राजदम्पतींना पुत्राची अपेक्षा होती म्हणून त्यांनी या कन्येचे नाना-पातन पुत्राप्रमाणे केले आणि कासक्रमान पुत्र नसल्याचे दुःख ते विमलून गेले.

राजकुमारीचे नाव मधुमिता ठेवले गेले. राजमहानात लुपशा दासी असल्या, तरी मधुमिता आसन वेल बहुधा सर्वांत वृद्ध दासी शान्ता हिच्याचजवळ राही.

मधुमिता पाच वर्षांची झाल्यावर तिला आपल्याबरोबर खेळायला बरोबरच कोणी मित्र मैत्रिण नसल्याचे जाणवू लागले. अन् त्यामुळे ती फार अुदास राहू लागली. तिच मन रमवण्यासाठी शान्ता तिला निव्द्याच वयाच्या आपल्या नातवाहून शिवबहाल काही ना काही सांगत असे मधुमिता

अगदी लक्षपूर्वक शिष्यबध्द एके अन् तेथेहाच वेल खूप आनन्वी विनव असे.

एकदिवस मधुमिताने शान्ताला म्हटले "शुबा आपल्याबरोबर शिवलाही घेऊन ये धात्री आई! अम्ही दोघ बरोबर खेळू नकी आण हा!"

शान्ताच्या म्हातार पीती होती की शिवला अंत-पुरात आणले तर महाराज ताराज होतील तरीही ती राजकुमारीच अथवा खळू शकली नाही दुसऱ्या दिवशी आणला नानू शिव याला अन् पुत्रान बरोबर घेऊन आली. यावर कोर्गाही आक्षेप घेतला नाही. मधुमिता शिवला घेऊन लूप लूप झाली अन् दिवसभर त्याच्याशीच खेळत राहिली. मधुमिताला शिवबरोबर खूप पाहून महाराज अन् महाराणीही खूप विस्ते अता ती रोजच राजकुमारीकडेवर खेळू लागला.

एक दिवस राजकुमारीला शिवबरोबर पाहून महाराणीच्या मनात आल की, आता ही वरही लहान मुलगी राहिलेती नाही अन् आता महाराजांना हिच्या विवाहामधून विचार करायला हवा ही गोष्ट

रामचतर शुक्ला

निने महाराजांना सांगितली दुसऱ्याच दिवसापासून शिवचे चेष्टे बन्द झाले अन् राजदम्पती राजकुमारीच्या विवाहाबद्दल गभीरपणे विचार करू लागली

शिवचे येणे अचानक बन्द झाल्यामुळे मधुमिता दुःखी राहू लागली अन् दासदासींकडून तिने जेव्हा स्वतःच्या विवाहाबद्दल ऐकले, तेव्हा ती झन्ताळा म्हणाली "बाजीआई, मी शिवशिवाम दुसऱ्या कुणसंगीही लग्न करणार नाही अन् तसं न झालं, तर मी जिवंतही राहाणार नाही

हे ऐकून शान्ता धरकापली शिव अन् राजकुमारी यांचे एकमेकांवर प्रेम आहे, हे तिला जाणूक होते पण राजकुमारी शिवशी लग्न करण्याचा हट्ट करील असा विचार तिच्या मनात कधी आलाच नव्हता. तसे घडले तर तिच्या नानकासाठी अगर्थ माजला असता

शान्ताला ममजेना की आता काय करावे ती आपल्याच कृतीचा परचाताप करू लागली, की शिरला अन्तर्मुक्त आणल्यामुळेच हा साधू अनर्प ओढला आहे

तरीही खूप विचार करून मधुमिताला सल्ला देत ती म्हणाली, "मा नू एक काम कर वाळा! महाराज महाराणी यांना सांग की आपल्याला शतव्यंश शिवशिव नाही करावचा! या वेळाने मी काही अणुपण शोधते "

राजकुमारी मधुमिताने साताचे हे बोलणे मानव, आपल्या आजोकाकडून ही बाहमी ऐकून शिवचा आनन्द गगनात मळिला!

"पण या क्षणिक आनन्दाने तुम्हा लक्ष्येला तोढगा मिळणार नाही " नातवाला समजावून शान्ता बोलली "तुला राजकुमारीयोग्य वनायला हल वन व शक्ति मिळवायला हवी, यासाठी बुद्धीचा उपयोग करायला हवा तुला एखाद्या राजकुमारपेक्षाही अधिक योग्य वनायला हवं, इतकं खास्य, की महाराज स्वतःच राजकुमारीची विवाहाबद्दल तुझ्याजवळ इच्छा प्रकट करतील "

हे ऐकून शिव गंभीर झाला अन् दुसऱ्याच दिवशी स्काळी धन शक्ती व योग्यता प्राप्त करून घेण्याचा संकल्प करून त्याने घर सोडले चातुरचातल तो जंगलान पोचला तिथे लुनात बाजा वेलून धुसमपणे एका झाडाखाली बसलेल्या एका व्यक्तीशी त्याची गाठ पडली

शिवच्या विचारण्यावरून आपला परिचय देत तो म्हणाला, माझं नाव रामा मी खूप काळपर्यन्त आपल्या गुरूंची सेवा केली त्यांनी मला हा बाजा दिलाय हा बाजलकऱ्यावर विकृत स्वर वाजताना, ते ऐकून हाकेदुखी सुरू होते जो कोणी हा बाजा ऐकेल तो मारपीट करून मला हाकलून देतो हा

बाज मला निरर्थकच ठरतव, '

"धीर धरा बुद्धीचा उपयोग करून घेतूनच लाभ मिळवू शकशील तू चल भाड्याबरोबर त्याला प्रोत्साहन देत शिव बोवला अन् त्याला बरोबर घेऊन पुढे निघाला

आणखी काही उत्तर पुढे गेल्यावर एक असा माणूस येतला की तो आपले मल्लक विलसता घालून शीर्षामन करत होता त्याने बोक बाहेर काढल्यावर शिवने विचारले ' कोण आहेत तू? अन् अस चिल्लान बोक का वावत आहेत? "

"माझा नाव आहे नेत्रा मी पृथ्वीच्या गर्भात लपलेल धन पहातो आहे, " तो म्हणाला आकचर्याने शिवने विचारले, 'दिसलं का काही माग? "

"हो मला साफ दिसल की जवळजवळ शंभर फूट खोल अफाट खोद पडलेलं आहे पण मी एकटा ठे खेदून बाहेर काढू शकत नाहीय, नेत्र दुखी आणायला म्हणाला,

"काळजी नको करूय समळं ठीकच होईल पण आधी सांग की ही शक्ती कशी प्राप्त झाली? "

त्याच सान्त्वन करत शिव म्हणाला "एक मुनी एका लाडलाखाली श्रामस्थ होते तेव्हा त्यांच्यावर एका नाणाने सळप येतली मी आपल्या तलमारीने बाघाला मारून ठाकले अन् मुनीने प्रसन्न होऊन मला ही दिव्यदुष्टी प्रदान केली

"माग आता चिता सोडून दे अन् भाड्याबरोबर चल बेल आली की सारं वही ठीक होईल " असे म्हणून शिवने नेत्राशी आपल्या बरोबर येरले

पुढे गेल्यावर त्यांना एक शिकारी दिसला त्याच्या हातात एक खेळण्यातले छोटेम धनुष्य होते तो झाडाखाली बसून कसला तरी शिचार करत होता

शिव त्याला म्हणाला, 'मुलांच्या या छोट्या धनुष्यात काय करतोस तू? खन तर एकाद्या मकीरी भारत येणार नाही! "

"अरे हे खेळानत धनुष्य नव्हे पण एक अद्भुत शक्तीवाल सन्चेतन धनुष्य आहे वलवतान वलवान शत्रूलाही हे एका क्षणांत पराजित करू शकतां नास. लक्ष्यावर मन एकाग्र करून, देवीच ध्यान करून वरण सोडावा लागतो इतकच " धनुष्याचा महिमा सांगत शिकारी बोलला

"पण तुला हे दिव्याख कातं मिळालं? अन् तुजं नाय कार्य? " शिवने विचारलं

आपला परिचय देत शिकारी म्हणाला, "माझा नाव आहे बल एक भग्निक निष्ठापण लोकांना फसवून दुष्ट सर्तीच्या सिद्धीसाठी त्यांचा मळी देत असे मी त्यांना फसवून देवीच्या पायावर त्यांचाच मळी दिला. देवीने प्रसन्न होऊन मला हे दिव्य धनुष्य

पडतो मी! मी ज्ञाना तुम्हाला कुपाला साधार नाही आणि तू म्हणशील ते करीन '

बाजा बन्द करून शिवने राक्षसाला सोन्याच्या खाणीची जागा दाखवून तिथे खणून तांबे बाहेर काढायला रांगविलेले राक्षसाने आपला सारां वळ एकत्रितून त्या खाणीतले सगळे सोन बाहेर काढून दिले.

शिव नंतर आपल्या मित्रांसह सात सात घेऊन राजता भेटला अन् ते त्याला भेट देऊन म्हणाला की आवश्यकता पडेल तेव्हा प्रजेच्या कल्याणासाठी आम्ही आणखीही सोन भेट देऊ शकतो.

राजा चन्द्रसेनने धनसह होऊन शिवला राजकीय सन्मान दिला आणि राजपवनाच्या एका विरिह अतिथीगृहगत मित्रांसह त्याच्या स्वागताची सोय केली.

तेव्हाच राजा चन्द्रसेनकडे शेजारच्या राजा श्रीचन्द्रकडून एक विचित्र प्रस्ताव आला. तिथल्या दूताने अशी खबर आणली की, एक तर राजा चन्द्रसेनने आपली राजकुमारी मधुमिता हिचा विवाह त्याच्या एकुलत्या एक पुत्राशी करून बायचे कनूत करावे नाहीतर तो स्वतः शरभ हत्ती दहा हजार घोडेवार अन् पन्नास हजार इतके प्रापदळ घेऊन शरभान्न देशानर आप्रमण करण्यासाठी येणार आहे.

ही बातमी ऐकून राजा चन्द्रसेन फार घाबरून गेला. त्याची श्रीचन्द्रच्या मुलाशी मधुमिताचा विवाह करून बायची इच्छा नव्हती अन् त्याच्या विशाल सैन्याला तोंड देण्याइतकी त्याची तयारीही नव्हती. श्रीचन्द्रचा मुलगा विलास विलास विलास विलास अन् मधुमिताच्या लग्नाचीच तर मुलगीच नव्हता. पण दुसरीकडे त्याच्याकडे इतके सैन्यही नव्हते त्यामुळे युद्ध करणेही शक्य नव्हते. राजा किंर्तव्यमूढ झाला.

महाराजा चन्द्रसेनने ही गोष्ट राणी व मधुमिता यांनाही सांगितली. मधुमिताकडून राजाची ही अडचण शिवलाही कळली.

शिव राजाला एकान्तात भेटून म्हणाला "महाराजा! असा अपमानजनक स्थितीत काणीही प्रविष्टित राजा आपल्या मर्यादेच्या रक्षणसाठी युद्ध करणे स्वीकारत, माग परिणाम काही का होईना प्रविष्टित संधाळून युद्धात मृत्यूला कवटाळणे हे अपमानित जिण्यापेक्षा लाख वेळा श्रेयस्करां मग ते कितीही सुखकर असले तरी! तेंव्हा आता किन्ना सोडून घेऊन त्याची त्याची करा, अन् त्याच्या दुर्गाकरवी आपण युद्ध करायला तयार असल्याच कळवा."

"शेजाराचा राजा दुष्ट आहे! आसुरी प्रवृत्तीचा आहे - हे त्याच्या निरोपावरून स्पष्टच दिसतय त्यामुळेच त्याचा मुलगाही तप्त, विलासी अन् दुराचारी निघालाय. पाणी खात्री आहे की या दिव्य धनुष्याच्या ताळाने वुट राशी! मग त्या कितीही निःकाळ असल्या तरी - नक्कीच पराभूत होतील."

'आपले सैन्य कितीही लहान असले तरी आपण ते माझ्याबरोबर पाठवा आणि राजभवनाने निश्चिन्तपणे रहा.

राजाची बोडीसी सेना अन् आपले मित्र मत्स्य

घेऊन शिव युद्धासाठी निघाला.

शिवच्या हातातले ते छोटे धनुष्य पाहून हत्तीवर बसलेला श्रीचन्द्र गडगडून झमला अन् म्हणाला 'जे मूर्ख! मुलांच्या खेळातले धनुष्य घेऊन इथे काशाला असलायस? हे खेळाच नव्हे लढाईच खखुर पैदान आहे.'

शिवने तेव्हाच मन शान्त करून देवीच ध्यान केले अन् एकाप्रस्थित होऊन श्रीचन्द्रच हृदय हेच आपले लक्ष्य बनवत अन् नाश साधला.

बाषाणे आपले काम अचूक केले या अक्कास्मिक आश्वासाने राजा जखमी होऊन इतकी वरून खावी चौसठना अन् गतप्राण झाला. इतके रागने शत्रुसैन्याने घुसून आपला बाजा बाजवायला सुखात केली, कठोर कर्ण पळणाऱ्या शत्रु तैन्विकांना पकडून गिळून टाकू लागला. युद्ध सुरू होण्यापूर्वीच श्रीचन्द्रच्या सैन्यात पळवळ झाली. शिव की जय च्या घोषणा स्वर्ग निनादू लागल्या. युद्धात श्रीचन्द्रचा मुलगाही मारला गेला.

राजा चन्द्रसेनने मोठ्या धाट्यामाटाने मधुमिताचा विवाह शिवशी करून दिला अन् जिकलेले शेजारचे राज्य जावयाला आदण दिले. शिवने आपल्या मित्रांना निरनिाळे भन्नी बनवले अन् तो दिवसेन नाषाने प्रसिद्ध राजा झाला.

सृजनात्मक पद्धती

या स्तंभामधील वास्तुश्र्चा केंद्रस्थ भाषना बनवून गोष्ट सिद्धीप्राप्ताचा एक नमुना आमच्या वाचनायकांच्या मार्गदर्शिकांसाठी इथे दिवत जता आहे.

कोल्हाला द्राक्षं आंबट

एका गावला (समकाल नावाचा) एका व्यापारी एवढा आहे. गावात त्याची चांगली प्रतिष्ठा होती. त्याला सुपुत्र असणारी एक सुन्दर मुलगी होती. मुकल्या खेड्यात राहिल्यामुळे ती जास्त शिकू शकली नव्हती, पण वक्तृमान मात्र ती खूपच तरबेज होती. रामनाथ व त्याची पत्नी दम्पती आता तिच्या विवाहाबद्दल चिन्तित होते.

पूर्वी त्या गावात राहणाऱा रामनाथचा एक मित्र स्वामसुंदर आपला व्यापार वाळकण्यासाठी सहकार्य जाणून राहिला होता. त्याचा मुलगा मनोहर व्हॅक्टर वनून नोकरीसाठी परदेशात गेला.

"मुलाचा मित्र स्वामसुंदर याच्या मुलाचा जेवून विवाह झालेला नाहीस. अस ऐकवय तोही मुलासाठी योग्य मुलीच्या शोधान आहे. तुम्ही का नाही त्याच्याशी नोकरी करत? मुलगा होतकळ आहे. व्हॅक्टर आहे, परदेशात नोकरी करतोय. असा मुलगा झालेल म्हालाच घेऊन शोधायला गेल तरी स्वयंप्रस्ता नाही. जमूनही जाईल एकाचा बेळी मुलगा. मुली लक्ष्मणपणपासून एकमेकांना ओळखतही आहेत." (रामनाथला हसी चिन्तित पाहून दम्पतीने सहा दिला)

रामनाथला विचार पडला. सक्कळी सुंदर स्वामसुंदरला वेदस्मका तो राहतात गेला. स्वामसुंदर एक दिवस मुलीला पहायला गावला आला. त्याला मुलगी पसना पडली. फक्तु ही गेस्यावर त्याची बायको म्हणाली. "खेड्यातली ही मुलगी मनोहराबरोबर परदेशात पाऊन राहू शकेल? त्याला तर चांगलं शिकली - सपरसेली शहरी मुलगी हवी. बहा, नंतर तिचा सोदून विदून दिले जाऊ नये! तसे झाले तर समाजात नाक कापले जाईल असले."

नंतर दोघानी आपसात विचार करून रामनाथला पत्र लिहिले की मुलगा विदेशात कुण मुलीशी आमच्या मताविरुद्ध सत्र करू म्हणतोय म्हणून आमच्याला दुष्मन्ना स्थलाशी कर्तव्य नाही.

हे ऐकून रामनाथचं मन खडू झालं. तो फारच काळजीत राहू लागला. गावबाल्यांमधी कलोकान बातमी कळली होती की त्याच्या मुलीचं लग्न स्वामसुंदरच्या मुलाशी इत आहे. आता गावबाल्यांना तो काय सांगणार? कसं तोंड दाखवणार?

मुकल्याही हे ऐकून खूब होती की अपसं सत्र मनोहराबे होणार, अन् त्याच्याबरोबर आपण परदेशात जाऊन राहणार. पण आता ही बातमी कळून तिच्या मनालाही कोलाच बळका बसला. पण तिच्याला चिन्तित अन् वाटलेला पाहून ती म्हणाली, "हे तर छानच झालं न बाबा! की त्या लोकांनी 'नाही' म्हटलं नाहीतर मीच म्हणणार होते की - मला मनोहराशी लग्न करायचं नाही. बौ माणूस भाकरी मिळवण्यासाठी मत्तोसारखी असणाटी आपली पातूभूमी सोडू शकत, तो अंधा आपले आई-बाप आणि मयकोलाही सोडू शकेल. चपूनच ही काही कळली करतची गोष्ट नव्हे, जुवर खूप होण्याची आहे. वाता तर तुम्ही भगवताची कृपाच म्हण!"

"हा मुली ही द्राक्ष आंबटच आहेत!" आमल्या छतीतली कळ दमवत अन् असाह्या सोडत पित्तः

५१ - बुद्धाची तयारी

महाभारत

पांडवांच्या सेना कुरुक्षेत्रांत प्रवेश करताच सैनिक शिविर बनवण्यासाठी अनुकूल जागा दाखवली गेली तिथं राहत. ताम्बूड आणि पाण्याची चांगली व्यवस्था होती. जवळ कुठे स्मशान देवळ आणि नदीचे आश्रम म्हणजे कृष्ण आणि अर्जुन यांनी अनेक राजाना बघेवर घेऊन रथातून शिविर निर्मितीचा सारा प्रदेश हिंदून पाहिला. काही काही ठिकाणी कोंब सैनिक गट तयार वसले होते. कृष्णाने त्यांना हाकलून दिले.

धृष्टद्युम्न सात्यकी व युधुधान यांनी शिविर निर्मितीसाठी माघे घेतली. शिरण्वती नदीच्या किनाऱ्यावर पांडवांची शिविर तयार झाली त्याच्या चारी वाजू घेऊन कृष्णाने मोठा खंदक खोदवला. पांडवांच्या शिविरासारखी शिविर इतर राजांसाठीही

बनवली गेली. सर्वच शिविरांमध्ये भोजन व पाण्याची सर्व व्यवस्था केली गेली. सैन्याबरोबर कित्येक हजार शिल्पकार व वैद्यही होते. कच्च आयुध मधे तूप, धूप इत्यादींचं डोंगरासारखे ढीग लावले होते. युधिष्ठिरने घन्पेक शिविरात जाऊन रागी व्यवस्था ठीक आहे की नाही हे स्वतः पाहून घेतले. पांडवाकडून शिविर व्यवस्था झाल्याच कळल्यावर त्याचं मित्र राजे आपल्या बस मत्तामह नेवे येऊन दाखल झाले.

तिकडं कृष्ण हस्तिनापुरात निघाल्याबरोबर दुर्योधनाने कर्ण, शकुनी व दुःशासन पाना बोलावून म्हटले, कृष्णाची तर अशीच इच्छा आहे की माझ्यात आणि पांडवांच्यात युद्ध व्हावे. तं पांडवांना माझ्याविरुद्ध भडकवीत, आपल्याला

युद्धाची जमीन तयारी करायला हवी तेव्हा तुम्ही लोक लोप जागरूकपणे युद्धाची तयारी करून कुसुक्षेत्रावर शिबिरां तयार करा. आपल्याला लाक्षण्यदार्थ ज्ञात सांगिते मिळणेत ते शत्रूच्या लान्यात न जातील यासाठी आचरणक तो अमुक पहाता बसवयला हवा शिबिरांना आवश्यक सामानाबरोबरच आयुधही भावू प्रमाणात उपलब्ध असावीत. लाक्षांच्या सख्येन पंताका अन् ध्वजा तयार करवा शिबिरांमधले रस्ते समतल बनवून ध्या अक्षाच सैन्य इथून तिथून ठेविलेल पांचावे

कौळांची शिबिरही तयार कराही सैनिकांच्या आज्ञांमधी हस्तिनापु बुभुवुमते कौळांचे सैन्य ही आपापल्या शिबिरांत पोचले

कौळांना माण्यासाठी सारे प्रयत्न करून

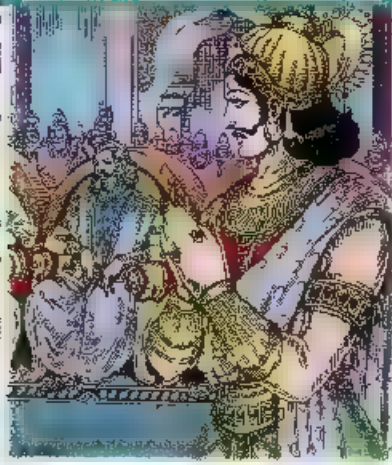
युद्धाच्यावर शंभरी युधिष्ठिर विनोद पहला त्याने कृष्णाला विचारले 'कृष्ण! आपण करत असलेले प्रयत्न धर्मविरुद्ध नाहीत का?' अहम आपलेच नातेवार्तिक पाठु आजोबा वगैरे पाहून आपल्याच वंशाचा सर्वनाश करू पहात आहोत हे धर्मस्येत आहे? आणारी या नरसहायत कितीच निर्दोष व्यक्तीचे प्राण जातील, कितीच स्त्रिया विधवा होतील, कितीच प्राताची ओटी रिकामी होईल जेव्हा यावर धर्मवीर काय म्हणत?

यावर कृष्ण उत्तरला, 'आपल्याला राज्याचा हितस दिला नाही तर आपण कौरवांशी समलोता करू शकणार नाही. अशा स्थितीत युद्ध अनिवार्य होतं हे युद्ध न झालं तर अधर्म आणि अन्याय वाढत राहील, अत्याचार आणि पाप वाढत हे युद्ध धर्म अन् न्यायान्मा रक्षणासाठी आहे हे धर्मयुद्ध आहे आणि ते आपण टाळू शकणार नाही

कृष्णाच्या ताबूत हे बोलणे ऐकल्यानंतर युधिष्ठिरने युद्धाची घोषणा दिली त्यामुळे सैन्यात आत्ताह संचरण

यापुनंतर युधिष्ठिर भीम व अर्जुन यांना म्हणाला ब्रह्मचा विनाश रोखण्यासाठी आपण वनवास आणि अज्ञातवासाही भोगला असल्या बातांना ज्ञेय त्या पण कौरवांनी आपल्या भावनाची किंवा वंश वाचवण्याच्या आपल्या प्रयत्नाची मुलीच कदर केली नाही असेल हे दौर्मन्य आहे असेच ते समजत राहिले आणखी त्याच प्रत्येक कपट अन् दुष्ट मानना मिलारयचा प्रयत्न करता वतु लंगळ स्वर्ग झाल पण वंशाच्या विनाशाचा अना आपण जो प्रयत्न करत आहोत तो सफल होणार हे निश्चित आहे मला हे समजत

नाही की आपण आपले गुरूज अन् वृद्धांनाचा वध करून करून विजय मिळवणार आहोत?'

आपली माता आणि विदुरकाकानी आपल्याला ज्या हिताच्या पोष्टी स्वीकृतल्या, त्यापेक्षा अन्ध भ्रम कोणता? द्रौपदीच्या अपमानाचा सूड घेण्यापेक्षा दुसरा कोणता चांगला धर्म आहे? अधर्म अन् अत्याचार नाहीता करण्यापेक्षा श्रेष्ठ धर्म दुसरा कोणता? युद्धभूमीवर आता सैन्य समाससमोर भुम असतांना क्षत्रियाला युद्धापेक्षा दुसरा चांगला धर्म कोणता? आपला धर्मदर्शक कृष्ण याच्या आदेशपालनापेक्षा मोठा धर्म कोणता? तेव्हा आता युद्ध नकीच अटल आहे भीम अर्जुन एका तुलत म्हणावं आणि कृष्णाने त्याच्या सिचारांचे समर्थन केले

दुसऱ्या दिवशी दुर्योधनाने त्याच्या पक्षाकडून

लढायला आलेल्या अकरा अक्षौहिणी सैन्याचे त्यांच्या ताकदनुसार वर्गीकरण केले त्याने शुक्रम सैन्य पुढे मध्यम शक्तीच सैन्य मध्यमानी व दुर्बल सैन्य मागे भुम ठेवले तुलतल्या रणाची दुरुस्ती करायाराठी लागलांच्या राख्येन वाकडतयार ठेवली तर्क रथांसधे तुणी व बाण ठेवले गेले तन्हात-हेथी आयुध तेल अन् अन्य सामग्री एकत्र जमवली

यानंतर दुर्योधनने आपल्या अकरा अक्षौहिणी सैन्यासाठी अकरा सेनापति नियुक्त केले. ते होते- कृपाचार्य द्रोण, शल्य, दैवध, युद्धकिम, कृत्तवर्मा अरुणधामा, कर्ण, मीत्रवत्, शकुनी आणि बाकि

वर सभेन अशा प्रसारे लक्ष्मीहिणी पतींची नियुक्ती केल्यानंतर दुर्योधनने भीष्माकडे वळून हात जोडून त्यांना नमस्कार केला आणि म्हणजे 'महात्मन्! कितीही का मोठ सैन्य असेना योध्ध सेनापतीच्या अभावी ते मुस्य्याच्या वास्त्याप्रमाणे चिरडून जाईल निरभिराळ्या सेनापती मधे आपसात स्पर्धा होईत वण बैजी नाही होणार! प्राचीन काळी हेह्य क्षत्रियांशी ब्राह्मणांनी युद्धाची चाषणा केली त्याच्या बरोबर रावून वैश्य अन् शूद्र वशीयानीही हेह्ययांशी युद्ध केत अनेक लढाया झाल्या तरी अन्तःसंघाक हेह्ययांच्याच विजय होत राहिला याच कारण अस की त्यांचा एकच समर्थ असा नेता होता पण बाकी तीन वर्णांच्या सैन्याचे अनेक नेते होते या रहस्याचा पत्ता लावून ब्राह्मणांनीही एका समर्थ व्यक्तीला नेतृत्व देऊन हेह्यांवर विजय मिळवला आपण तर नीतिशास्त्रात शुक्राचार्ये जाह्यात, आम्हचे हिनेवी आहात, धर्मान्मा आहात, अजेय आहात. म्हणून माझ्या सगळ्या सैन्याचे तुम्हीच अधिपती बना आणि

इन्द्राने देवाच जस रक्षण केत तस आपण आम्ह रक्षण करा '

दुर्योधनाच्या सगळ्या सैन्याचा सेनापती बनण्यासाठी भीष्मांनी दोन जटी घातल्या एक म्हणजे, पांडवांपैकी कोणाचीही मी हत्या करणार नाही अन् दुसरी म्हणजे कर्ण युद्धक्षेत्रात असेमर्धन मी युद्ध करणार नाही! कारण तो नेहमी माझ्याशी ईर्ष्या करतो म्हणून कर्णाने प्रथम युद्धक्षेत्रावर याव किंवा मी तरी '

भीष्माच्या तोडून हे दोतणे ऐकून कर्ण दुर्योधनाला आश्वासन देत म्हणाला 'राजा, भीष्म जिवन्त असेपर्यन्त मी रणक्षेत्रावर पाऊल ठेवणार नाही '

यानंतर दुर्योधनाने शाबुविधीप्रमाणे मीध्याला प्रधान सेनापती म्हणून अभिषेक केला तेव्हा त्याच्या बरोबर त्याचे भाऊ अन् सैन्यही कुरुक्षेत्रा-कडे चालू लागले.

बलागमेने ऐकले की युद्ध सुरू होणार आहे म्हणून काही यादव वीर बरोबर घेऊन तो पांडवाच्या दिशिघात आला सर्व राखे, पांडव आणि कृष्णांवेदी जुटून जादपूर्वक त्याचे स्वागत केले वतरामने राजा बिराट द्रुपद इत्यादींना नमस्कार केला नंतर एका आसनावर वसून तो म्हणाला 'वयवत्त महाभयंकर युद्ध अन् प्रजेचा विनाश होणार आहे हे लक्षापचा काही भुयापही दिसत नाही मी अशी इच्छा करतो की या युद्धात तुम्ही कोणीही विकलांग न होता किंवा न मृत्यु णवत सहीसलामत परत यावं आम्हाला पाडव जसे नातेवाईक आहेत, तसेच कीवही आहो मी कृष्णाला भलेकदा दोन्ही पक्षांकडे समान दृष्टीन पहायला सांगितल, पण

कृष्णाला अर्जुन आपल्या प्राणापेक्षाही प्रियवाटतो म्हणून त्यान माझ ऐकलं नाही भीम अन् दुर्योधन दोघेही माझे प्रिय शिष्य आहेत दांघानी माझ्याजबळ गदमुद्राचं शिक्षण घेतलंय य युद्धात कृष्णाच्या साहायने पांडवच नकी जिंकणार आहेत पण मला बौरवाचा विनाश पाहणार नाही. म्हणून मी सरस्वती किनारीच्या तीर्थस्थानांच भ्रमण करणार आहे "

असे सांगून बलागम निघून गेला त्याच वेळी लक्ष्मणीचा भाऊ स्वामी एक अक्षौहिणी सैन्यासह पांडवांकडे आला युधिष्ठिराकडून अतिथी-स्त्वर झाल्यानंतर तो भर सभेत अर्जुनला म्हणाला अर्जुन युद्धात तुला माझी गळ असेल तर राग मी तुझ्या शत्रूचा समूळ नाश करीन माझ्या पराक्रमापुढे कोणीच टिकू शकत नाही या सर्व

राजाना इथून जागसुद्धा हलायची जरूर नाही
कृपाचार्य अन् होणाचार्यांचाही बंध करून मी तुला
तुझं राज्य प्राप्त देववीन

सावर लखून उत्तर देत अर्जुन म्हणाला, "हे
वीरश्रेष्ठ युद्धाचे नाव ऐकून मी शिण्याचा प्रसन्नच
नाही - कृपाचीही मरत न बेशा मी एकस्थान
गधर्वापासून दुर्योधनाचं रक्षण केलं खांदव वनाच
वहन केलं कौरव सेनेकडून विराटाच्या गायी
सांडवल्या तुला मदन करायची असल तर दुसऱ्या
कुणाला कर लढीत तूस्वाच आमच्याबरोबर राहून
मी फक्त युद्ध करतो ते पहा "

नंतर आपलं भारी सैन्य घेऊन स्वमीने
दुर्योधनाकडे जाऊन अर्जुनच आत्म प्रार्थना आरेभरी
तेव्हा दुर्योधनानेही त्याचं मदत नाकारली अन् स्वमी
आपल्या सैन्यासह आपल्या देशी परतला

अशा प्रकारे बलराम अन् स्वमी मुख्यशत्रूवरच्या
या युद्धातून वगळले गेले बाकी सर्व यजानी कोणा
न कोणाच्या तरी पक्षाकडून लढाई केली

निकडे हिरण्यवतीच्या किनारी शिबिरात
रत्नाणाच्या पांढ्याकडे दुर्योधनाने शकुनीपुत्र अलूक
याला आपला दूत म्हणून पाठवले. त्याच्या करवी
त्याने युधिष्ठिर कृष्ण भीमार्जुन अन् नकुल -
सहदेव यांना दभपूर्ण संदेश पाठवला

'युधिष्ठिर, तू रुद्राक्ष धारण केलेल्या
मंजरिसारखा आहेत तुम्हा जण म्हणजे
बोकिसन्यासीपणा उभे. जगला धोका देण्यासाठीच
तू वेद आणि सहस्रगीतना ग्रहण केले आहेत
अर्जुनही क्षात्रधर्माचं पालन करून युद्धांत युतरा न
भाड्याकडे फक्त पाच गाव शणितवीन पण मी
बापला नकार देऊन मी तुला युद्धाला प्रवृत्त केलेय
म्हणून आता मी युद्ध करचं'

'हे कृष्ण तू आमच्या मध्ये काही जादू
कल्प एक विशिष्ट रूप दाखवलेस त्याच रूपात
तू युद्धक्षेत्रात भाड्या रामोर ये योद्धे असली माण
बघत कुड होताना जावरत नसतात। तू लढाई
माखीस की युद्धात पाह्याना विजयी वसून तू
त्याला राज्य परत देणार आहेत तेव्हा दासवच
आता तस करून'

भीमा तू खादाड आहेस फक्त । युद्ध
करण्याकडेय नाहीस, मी आपल्या प्रतापानं तुला
विराटाना त्वंनपाकी नमस्त तू प्रतिज्ञा केलेली
की शून्यराष्ट्राच्या सर्व पुत्राला तू युद्धात वारजित
करशील ती प्रतिज्ञा घाळूनच दाखव

अशाच प्रकारे दुर्योधनाने अर्जुन नकुल
सहदेव व धृष्टद्युम्न यांना संदेश पाठवले अर्जुनने

ने त्यांना पाह्याच्या शिबिरात ऐकवले दुर्योधनाचा
संदेश ऐकून रत्नानाच स्वरूप राग आला. तेव्हा ते
अलूकला म्हणाले "तू जाऊन दुर्योधनाला सांग
की तो आम्हाला युद्ध करण्यासाठी भडकवत आहे.
त्याची इच्छा नकोच पूर्ण केली जाईल "

अनुकूला पाठवून दिव्यानंतर युधिष्ठिर व
धृष्टद्युम्न यांनी आपल्या वीरांना कौरव योद्ध्या
विरुद्ध नियुक्त केले कर्णासाठी अर्जुन दुर्योधना
साठी भीम, शल्यासाठी धृष्टकेतु कृपाचार्यासाठी
अुतमौबा, अश्वत्थामासाठी नकुल, कुरावर्मासाठी
होम्य सेंधवसाठी युयुधान, भीष्मासाठी विश्वाम्नी,
शकुनीसाठी सहदेव वृष्णेनसाठी अभिमन्यू, विर्ग
राजासाठी अपपांडव अन् होणासाठी तो स्वतः
तयार झाला

अशा प्रकारे कौरव सेनेच्या योद्ध्यांसाठी
अपल्या सेनेतून प्रतियोद्धे नियुक्त करून धृष्टद्युम्नाने
पांडवांसाठी व्यूहवचना केली त्याच्या मत्ताप्रमाणे
अभिमन्यू हा अर्जुनापेक्षाही स्वस योद्धा होता

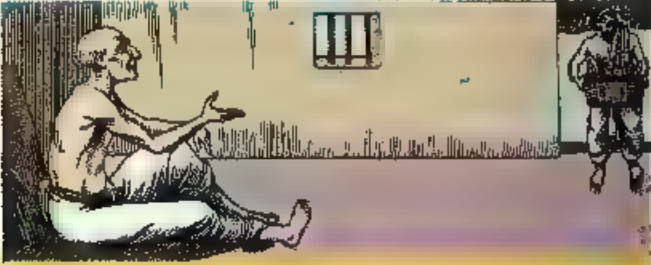
निकडे कौरव सेनेचे नेत्रा सीमन यानी
दुर्योधनाच्या सागणीवरून दोन्ही दलांच्या
महत्वासाठी श्रेणी अशाप्रकारे ठरवली - कौरवसेनेत

कृतधर्मा, शन्य, सेंधव कृपाचार्य, अश्वत्थामा,
द्रोण, बाहिक इत्यादी अतिरथी अन् अतन कोटीचे
वीर आहेत अश्वत्थामाला आपल्या प्राणाचा फार
मोह आहे हा दोष नसता, तर दोन्ही सैन्यात मिल्हून
त्याच्यासारखा अतन वीर अन्य कोणीही नसता
वृष्णेन अन् अंतमुम नावाचा राजस हे महारथी
आहेत सुदक्षिण, नील शकुनी, विंद, अनुविद
हत्यादी एकाथी आहेत कर्णाने आपली कवच
कुंडले घालवली आहेत आणि प्राणाची धनी झालाय
म्हणून त्याला रथी लांबाच्या श्रेणीत वसवणं शक्य
नाही म्हणून तो जर्जरथी आहे

पांडवांच्या सैन्यात, पाचही पांडव अतिरथी
आहेत त्याच्यात अर्जुन हा शुभय सेनामध्ये
असामान्य योद्धा आहे त्याला तोंड देऊन लढण्याची
शक्ती केवळ भीम व द्रोण यांच्यात आहे पण ते
योद्धेही वयायुद्ध आहेत अभिमन्यू, रात्यकी,
अुतमौबा युधामन्यू, विश्वाम्नी धृष्टद्युम्न त्यांचा
भाऊ सत्यकिन धृष्टकेतु हे सर्वजण अतिरथी
आहेत. पाचही अपपांडवांना महारथी म्हणू शकू
तसेच विराट, दुषद, विरापालुज धृष्टकेतु इत्यादी
महारथी आहेत.

क्रमशः

गोष्ट माहीत नसणारा

एका गावात एक खेळणी बनवणारा जिनकर राहात होता. त्याच गांव हात शिवराम हात-हेची मातीची खेळणी बनवण्यात तो हुशार होता. त्याच्या खेळण्यांत सर्वा प्रकारचे पशुपक्षी, देशीदेशीय व प्राणी असत. त्याची खेळणी अगदी सुरेख आणि हुबेहुब दिसत. सणासुदीच्या वेळी तो आपली खेळणी जत्रेत विकायला नेत असे. आता दोन महिन्यांनंतर दसरा येणार होता म्हणून त्याने बरीच खेळणी बनवली व ती सुंदर रंगात रंगवली. जेव्हा दसरा जवळ आला तेव्हा एका मोठ्या भाट्यात सारी खेळणी नीट रचून तो आजूबाजूच्या गांवात विकायला गेला.

गावोगाव हिंडून तो वस्तीकडे जायला तरगावा नोंवार अंधार पडला. जवळपास एखादी घस्नी दिशेला की एखादे गाव अंधाराला तो त्याच दिशेत राहिला. दुसरे दिव्याचा मदतकरा त्याला दिसला तेव्हा त्याच्या जीवात जीव आला.

एका घरात हा दिवा तेवत होता. त्या घराजवळ शिवराम आला तेव्हा तिथे त्याला एक म्हातारा

दिसला. शिवरामने त्याला विचारले 'बाबा, मी खूप तांबून आलो आहे. वाटेतच अधार पडला, मी इथे सकाळपर्यंत थांबलो तर चालेन का?'

'त्याला काय झालं?' तो हाण निकडे वाजूकडे बघ आणि इथे येऊन बस. गप्पा मारण्यात माझाही वेळ जाईल. मी आता स्वयंपाकासाठी सुवात करतो आहेच. दोघ मिळून जेवू या.'

शिवराम एकदम खूप शांत! म्हातारबाबो मला मागून दिसतोच कुठल्यातरी झाडाखाली काढमातीत झोपाय लागल असत ते टक्कल इतकच नाही तर बाबांच्या मेहरबानीमुळे भोजनदेखील मिळणार होतं.

म्हातार्या मनात तो बाबाची तारीफ करीत होता. वा आपल्या नशिवाला दाद देत होता.

बाबा स्वयंपाकघरात गेला व लवकरच मरत आला. 'मी चूत घेऊनहीच, आता लोकर जेवण तयार होईल. तोपर्यंत एखाद गाण तरी ऐकव.'

शिवरामच्या स्मरणे बसत तो म्हणाला

'मला गाणबिण येत नाही. शिवरामने

सांगितलं

'अरे, तुला गाण येत नाही? बरे, मग एखादी गोष्ट तरी सांग.' बाबा बोलावला

'मला गोष्टीदेखील येत नाहीत. शिवराम म्हणाला

बाबा चिडला आणि एकदम उठून म्हणाला 'गाण म्हणता येत नाही, गोष्ट सांगता येत नाही. आता मी तुला क्षणभरदेखील इथे थांबू देणार नाही. चल हो बाहेर!'

शिवराम चक्रावला. म्हातारबाबाच बागा त्याला फार विचित्र वाटलं. इतक्या वेळ तो ज्याला देवदुतासारखा समजत होता, तो आता त्याला सैतानासारखा वाटायला लागला. आपल्या कमनशिबाबद्दल त्याला बर्फीत वाटलं. शिवरामला जर गाण किंवा गोष्ट ऐकवता आली असती तर ही समस्या उद्भवली नसती. पण आता काय करायचं? तो आपला खेळण्यांचा हारा घेऊन बाहेर पडला. त्याला वाटलं बाबा परत बोलावेल. पण म्हातारबाबांनी तस काही एक केलं नाही.

शिवरामला पुढे जाण्याची इच्छा नव्हती. कारण रात्रीच्या अंधारात वार घुफण्याची निहाळी होतीच. म्हणून ज्या रास्तातून तो या वाजूकडे आला होता त्या गावातच कुणाच्यातरी परी रात्रीपुरवठे थांबायचं असे त्याने ठरवले.

खेळण्यांचा हारा डोक्यावर ठेवून तो आल्या वाटेने परत फिरला. बौद्धा अंतरावर गेल्यानंतर हस्त्यालागतच कडेला चुलीवर कुणीतरी कांदी शिजवत ठेवते. त्याचा जिनने अंधारामुळे त्या व्यक्तीचा चेहरा नीट दिसत नव्हता.

'तूच शिवराम! ब्राह्मेस ना? ही पळी थोडा वेळ या हंड्यात फिरवत राहा बरं मी आता येतो.' त्या व्यक्तीने सांगितलं.

कोण होता तो कुणास ठाऊक! त्याने आपल्याला ओळखत कस हे काही शिवरामला कळलं नाही. त्याने दिवली पळी घेऊन ती हंड्या मध्ये फिरवत राहिला. काय त्यांत शिजत देखलं होतं कोण जाणे. पण हंड्यात पदार्थ शिजत होता आणि खाण्याची व्यक्ती तर एकरीच होती. तिथे शिवरामला वाटलं की आपल्यालाही जेवण मिळणार आहे. पळी देवारी व्यक्ती जी निघून गेली ती येण्याच बिन्दू काही बराच वेळ दिसला. 'अरे शरऊ...' शिवरामने हाक मारली. पण कोणूतू जना मिळालं नाही.

'का? इकडेतिकडे काय बघत राहिला आहेस? पळी का हलवत नाहीस?' चुल्यावरच्या हड्याने विचारलं.

शिवराम बाबुरा आणि पळी खाली फेकून देऊन उभा राहिला. आपण भुतांच्या ताबडीत

एवढीच वर्षांपूर्वी चान्दोबात प्रकाशित झालेली कथा

चान्दोबा

53

मे २०००

कसेही खूब

एकां काही साधूचा जण फिलाफिला एका गावात पोचला. गावाच्या वेगळ्या त्यांनी आपले नव् होकले त्यांच्याकडोरा नीस दुक्या गापी होत्या. त्या गाईची ते आनंदाने खेळ करत. दूध, दुही ला. खीर परफु खात आणि देवाचे यजन कीर्तन करण्यात गुप असत.

गावातल्या काही दकाळ मुलांचा साधूची ही आनंदी घुरी खेळली नाही. साधूला नास देण्याच्या हेतूने एका रात्री त्यांची त्यांच्या एकाळ्या गाईची गावात आणून लावून देऊन, हाकाळी उठल्यानंतर साधू कसे विव्दतीत ते पाहण्यासाठी हो. तरण मंडळी दारवर लागून बसली. म्हाकाळी जेव्हा साधूला गाई दिशेनात तेव्हा ते फा खूप माते. अनंदाचे ते गाऊ नाचू लागले आणि देवाचे ओंकार घातू लागले. 'देवा, तू धन्य आहेस! आपले प्रेमात तू कैतरेस आनंद आम्ही आता आपल्या यक्षिमासाठी नदीनाथ - केदारनाथांच्या यज्ञेला लावला निघू."

तुगाणांचा घाटस की गाईमुळे हे साधू काय घाबरलेले आहेत तव त्यांचा जस वाढवण्यासाठी त्यांना आणखी गाई काढण्या त्या जरी साधूच्या गाईवरून आणखी वीस गाई आणत त्याच्या देवाकड बाधल्या.

दुसऱ्या दिवशी हाकाळी साधूपाडळी उठली व आनंदाने नाचू गात लागली. पुन्हापुन्हा देवाचे आभार मानत म्हणू लागली. 'घन्य हो प्रभु! तुझी कृपा असीम आहे. तुमचे लक्ष्यी दिनिम तू! अना आम्हाला असा दूकूप भिळेत आम्ही खेच राहून तुम्ही मजकरीर्तन करीत राहू, जशी कुशी इच्छा!"

हे वाढून घालण्याची याजक्यकरण केवेल हावे ते साधू कुठल्याही परिस्थितीत खूब पहरात व पंडित ते जास्वाच वैष्णव शास्त्रे निवेतावले

सापडलाय अन त्याला वाटल.

"इतकी मिजास?" अस म्हणत पळी जमिनीवरून उठली व त्याच्या डोक्यावर जोंग्रात आपलू चांगली.

शिवराम जमरुच घाबरला. इतका घाबरला की त्याला आपल्या हाऱ्याचीदेखील आठवण झाली नाही. पाठीला पाय लावून तो धूम पडत सुटला पळी त्याचा पाठलाग करू लागली व त्याच्या पाठीवर आपलू लागली.

सुदैवाने रात्यात शिवरामला एक घर दिसले

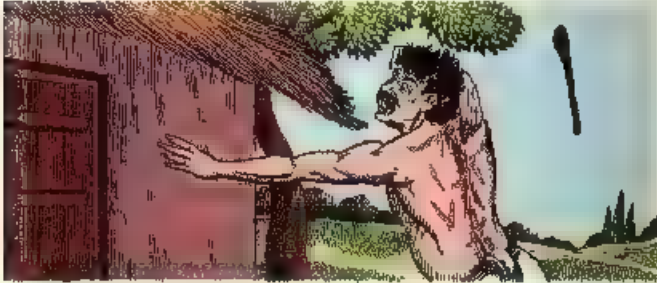
त्या घराचे दार उघडे होते. आत घुसून त्याने दार बंद केले व मग वळून पाहिले तो काय ते त्या म्हातारवाचाचे घर होते

"काय रे सासू! इतका र्यां चाबराखा आहेस?"

म्हातार्याने विचारल.

जे घडून ते शिवरामने म्हातारवावाला सांगितल.

ते ऐकून वाचा खूब हासला दिसला. जार हीच मोठ अंगांदर सांगितली अस्तीस तर मी तुला बाहेर घालवले नसत स्वयंपाक नयार आहे. ... आता आपण जेवू पा. त्याने शिवरामला म्हटल

लांकडी दिवा

उपाध्यायजी जगार्दनस्वामींच्या मंदिरात पुजारी होते आणि ते विष्णुस्तोत्राचे पारमण करीत असत. देवाच्या पूजेनंतराचा खास नैवेद्य ते स्वतः मनवत व त्यासाठी स्वयंपाकघरातली चूल्ही ते स्वतः घेऊन असत. अशी प्रचलित करण्यासाठी त्यांनी खुल्पा लांकडी दिवाऐवजी रानीच्या लाकडाचा खास दिवातयार केला होता. व न्यातून अग्नि निर्माण करण्यासाठी लागणारी अग्नीदेखील केली होती.

उपाध्यायजी एक धौद ब्रह्मचारी होते. ते देवस्थानच्या धर्मशाळेत ११हात व तिथल्याच पाकशाळेत भोजन करत.

त्यांच्या खोबत नाच वर्काचा एक अनाथ मुलगा राहात होता. तो त्यांना प्रत्येक कामात मदत करीत असे व बोल मिळेल तेव्हा त्यांच्याकडून वेदमंत्र शिकत असे.

एकदा उपाध्यायजी आजारी पडले. त्यांना त्यासण्यासाठी एका वैद्याना पोलायणे गेले. वैद्यानी उपाध्यायजीची नाही पाहून सांगितले, "विशेष काही झालेत नाही. दोन दिवस विश्रांति घेतलीत

की तुम्ही ठीक व्हाल. मात्र डोक्यावर पाणी पडणार नाही याची काळजी घ्या." त्यानंतर 'पुन्हा येईन' अस म्हणून वैद्य निघाले. त्यावर उपाध्यायजी इतत म्हणाले, "जहो, वैद्याने आणिक कर्ज घेण्यायाने पुन्हा येईन असं न म्हणता जातो" असं म्हणूनच निरोप द्यायला गला.

वैद्याना त्याचो हे वाकण आयकले नाही. त्याच्या अहकारात धक्का बसला होता व त्याना तो अपमान वाटता. त्यांनीही हमन. उपराधिक एकरात सांगितले, "स्वर्नाच शकुनअमशकुन सागणारी पाल स्यतच खाती आंदीणांत पडते. सर्वांचे रक्षण करणऱ्या जगार्दनस्वामींचे तुम्ही पुजारी आहात. तुम्ही त्यांनाच प्रक्षिप्तून बोलवून घ्यायला हव होत. म्हणजे मला 'पुन्हा येईन' म्हणण्याची जरूर भासली नसती.

वैद्याच्या उपहासामुळे उपाध्यायजी दुखाबले व म्हणाले, "भगवान तो सर्वव्यापी आहे. तो फक्त मंदिरात राहात नाही. तुमची कायना खुकीची आहे. आमचा विश्वास आहे की परमेश्वर सर्वत्र हजर असतो. आपणच आपल्या खोयीमुसार त्यांना एका

नरदरी नातरी

जार्गी प्रस्थापित करतो. मृत स्वरूपात आकार देतो म्हणजे आपले सुखदुख आणि पापपुण्याचा झालेला ठराव त्याच्या ज्वलत देणा येतो त्यामुळे आपल्या पनाला हाती मिळते त्याचा देवावर गाढ विश्वास आहे. त्यांना तो कोणत्या ना कोणत्या रूपांत येऊन मदत करतोच.

उपाध्यायाचा हा उपदेश वैद्यनाथाना भुळीच पडला नाही. अपमानाची वेदना त्याच्या मनसिं अजून दमस्तुस्त होती. पुन्हा उपरोधानं पें म्हणाले, 'तुमचा यशून ऐकायला चांगला वाटला. पण व्यसहारात काही लपयांगी नाही तो ऐकून तुम्हाला किया मला जेवायला काही भिळणार नाही. तेव्हा बराच, मी जातो.

एवढं नोलून ते जोरात बळले व जायला मिघाले तेव्हा मंदिरातल्या एका खाजानार त्यांचे डोळे ओपटले व ते खाली गडून वेडोवा झाले आंभोणन

पदणाच्या पालीची गोष्ट त्यांच्याबाबत उलटली. उपाध्यायांनी त्याच्या स्वरूपात असलेल्या मुलाच्या मदतीने त्यांच्यावर अचर्य केले. विचाराने हळूहळू शुद्धीवर आले.

सावध झाल्यानंतर ते मोठ्या नम्रतेने म्हणाले, 'उपाध्यायजी, असं वाटतं की प्रत्येक घटनेच्या मागे काही ना काही कारण अवश्य असते. आता मला पटतं की त्यांच्याच्या बाळीला वेडीत दुसऱ्याच्या मदतीची जरूर भासते. मी स्वतः वैद्य असूनदेखील स्वतःची योगचिकित्सा करू शकला नाही. परंतु त्यामुळे वैद्यकशास्त्र काही निरुपयोगी ठरत नाही.'

या प्रसंगानंतर उपाध्यायांची प्रसिद्धी वाढली. सर्वजण म्हणू लागले की उपाध्यायजी मोठे चमत्कार करू शकतात. लाकडी दिव्यातून फक्त तेच अग्नी प्रज्वलित करू शकतात आणि जर एखाद्याने त्यांचा अन्तर केला तर जनार्दनस्वामी त्याला शिक्षा करतात.

यामुळे उपाध्यायजींच्या मनसिं अहंकार निर्माण झाला. ते स्वतःला खरोखरच प्रहून समजू लागले.

एक दिवस मोठे वादळ झाले व त्यात देवास्त्याचा ध्वजस्तंभ खाली पडला. गावकऱ्यांनी यथाशक्ती पैसे जमवले व ध्वजस्तंभ पुन्हा उभारण्यासाठी एक शुभमुहूर्त तक्की केला. त्या मुहूर्ताला अजून दहा दिवस अवकाश होता. नितक्यान उपाध्यायांना बातमी कळली की दुसऱ्या एक गावातला त्याचा जवळचा नातलग मरज पावला आहे. उपाध्यायांसाठी त्याला इतर कुणीही आज्ञा नव्हता. त्यामुळे त्यांचे अंतिम संस्कारा करणाऱ्या जनावरांनी त्यांच्यावर आली.

झकट तर दहाव्या दिवशी ध्वजस्तंभाची

प्रतिष्ठापना करावची होती आणि त्याच्यासाठी लांकडी दिव्यातूनच अग्नी निर्माण करावचा होता. येमक्या त्याच दिवशी त्यांना त्या आमाचे धाडविधी करावे लागणार होतं.

उपाध्यायजी त्यांच्या छोट्या शिष्याला घेऊन त्या दुसऱ्या गावी गेले व त्यांनी अंत्यविधी पार पाडले. पंतर दहाव्या दिवसाच्या श्राद्ध विधीत यशीचे क्रियाकर्मा करणाऱ्याची सभा त्या मुलाला सयनावली व ते आपल्या देवालयीत परत आले. दुसऱ्या गावात दहा दिवस राहण्याचे व अकराव्या दिवशी श्राद्धाचा विधी पुरा करणाऱ्याचे वचन त्या मुलाने त्यांना दिले होते. हे सर्व विधी त्याने आपल्या शिष्यासाठी करावेत इतक्या श्रमेने केले व तो उपाध्यायाकडे परतला.

त्या दिवशी मध्यरात्री ध्वजस्तंभाच्या प्रतिष्ठापनेचा मुहूर्त होता. सगऱ्या गांवात उत्सवाचे वातावरण होते. सगळी जय्यत तवारी होती, कृत्विजांनी यज्ञकुंड तयार केलेले होते. लांकडी दिव्यातून मैत्रीभाराबरोबर त्यांत अग्नी प्रज्वलित करावचा होता.

उपाध्यायांनी आपल्या हातान त्याचा स्वाम लाकडी दिवा घेतला व ने म्हणाले, 'स्वल्पमुखांत सांगितलं आहे की नारवाने त्रेतायुगात याची प्रतिष्ठापना केली होती. पहा! आज पण ते इथे आपली पीणा सकारत येत आहेत. जेव्हा मी अग्निदेवाला आवाहन करीन तेव्हा कृत्विजांच्या मंत्रोच्चाराने देवतादेखीं इथं प्रकट होतील.' असं म्हणून उपाध्यायांनी दिवा आणीन घासोपला सुरवात केली.

एवढी, इतर दिवशी ते श्रगळी सहवपणे दिवा घासून काळाशि निर्माण करीत असत, परंतु आज मात्र बरोच वेळ प्रयत्न करूनदेखील ज्योत उजळना

चांदोबा

ज्वळती घडून, निराश होऊन ते तिथून बाजूला सरले. त्यानंतर तिथे उपस्थित असलेल्या वेदपंडितांनीही प्रयत्न केला पण त्यांना यश आले नाही. गावातल्या पुण्यवत मानल्या जाणाऱ्या ब्यक्तींनीही प्रयत्न केले पण यशही.

उपाध्यायांच्या डोळ्यात अश्रू तरळले. त्यांना अतिशय वाईट वाटले. त्यांच्या मनात आले, 'हे प्रभो, माझी काही चूक झाली आहे का? मला समा कर या जोर अपमानातून वा दुःखा तेवढाता वाचव भगवता!'

त्यांचा छोटा शिष्य त्याच्यासमोर येऊन म्हणाला, 'गुरुजी मी प्रयत्न केला तर कायेल का?'

'जे तू तर माझ्या मृत बंधू श्राद्ध केले आहेस. तेव्हा आता वर्षभर तुला पहाकर्मिंत भाग घेता येणार नाही.' असं म्हणून उपाध्यायांनी

त्याला दिव्याला हात लावू दिला नाही.

त्यावर एक वैदसंपन्न शास्त्री म्हणाले, "आज सहाय मुलाचे खऱ्या ब्राह्मणाचं कर्तव्य पार पाडवणे आहे. मुलाचे संस्कार हाही एक यज्ञच आहे. व त्यामुळे ह्या मुलाची पुण्याई वाढली आहे."

तेव्हा उपाध्यायजी नम्रतेने म्हणाले, "खरोखर, मी तर विसरलोच होतो. की मानवसेवा म्हणजेच माधवसेवा आहे. प्रेतसंस्काराकर्म कोटीयज्ञां इतकंच महान आहे. धन्य आहे हा बालक, मला गर्व होला की फक्त मीच हा दिवा लावू शकतो. परमेश्वराने माझे होणे उघडले. हा मुलगा जर प्रयत्न करे दे."

त्यावर त्या मुलाने प्रथम आपले गुरू उपाध्यायजी यांना प्रणाम केला. नंतर अग्निदेवाला आवाहन करत तो म्हणाला, "मी नेहमी तुमच्या आज्ञेचे पालन करतो. गुरू हा देवाप्रमाण असतो. अगर हे सत्य असेल तर या दिव्यांतून अग्नी प्रज्वलित होईल." हे शब्द दोनवेळा उच्चारून त्याने दिव्यांत ती अग्नी

घासली. अचानक ज्योत दिसू लागली व अग्नी प्रज्वलित झाला. सर्व उपस्थित मंडळींनी व नेवर्मंडितांनी त्या नातकाची खूप प्रशंसा केली.

यज्ञसमाप्ति झाल्यानंतर वैदघोषांत ध्वजस्तंभाची प्रतिष्ठापना केली गेली. दुसऱ्या दिवशी जनार्दनस्वामीसाठी नैवेद्य वनवायचा होता. उपाध्यायजींनी मुलाला लांकडी दिवा घासण्यासाठी बोलावले.

"मी गुरूने एवढा वेळ शकणार नाही. फक्त संस्कारामुळे कोटीयज्ञांचे फळ मिळते हे सिद्ध करण्यासाठीच देवाने मला ही संधी दिली होती." हे सांगून त्या मुलाने दिवा लावण्यास नकार दिला.

तेव्हा उपाध्यायांनी मनःपूर्वक देवाची प्रार्थना करून दिवा लावण्याचा प्रयत्न केला. आणि आश्चर्याची गोष्ट की अगदी सहजपणे अग्नी प्रज्वलित झाला. पण आता मात्र त्यांच्या मनांत अहंकाराचा तल्ले जशी नव्हता. कृतज्ञतेने जनार्दनस्वामीसमोर ते नतमस्तक झाले.

याही दिवसानंतर उपाध्यायांच्या जागेवर त्या मुलाची नियुक्ती प्राप्ती व त्याला खूप नैवर्तौकिक मिळाला.

मनावरचे डाग

त्या गांवच्या वेडींजवळ एक बगराई होती. गांवातली गुरे तिथे चरामला नेत असत. एकदा गांवातला एक शेतकरी दुसऱ्या गांवी लश्करा जाण्यासाठी आपल्या मुलाबरोबर त्या गांवातून जात होता.

एक छंदीशी बकरी आपल्या कळपापासून बाजूला जाऊन तेलसाकडे पाणी प्यायला जात होती. तसावाच्या कांठी बरीच दलदल होती व पाणी जरासे दूर होते. बकरीने जताशाबाकडे जाताना दलदलीत पाय ठेवला व तिथे पाय त्यांत अडकले. बाहेर पायची जेव्ही ती धडपड करायला लागली. तेव्ही ती आंत अडकत होती. केविलबाण्या स्वयंसेवक ती कैमद लागली.

शेतकऱ्याने जेव्हा तिची ही दुरावस्था पाहिली तेव्हा त्याला दया आली. धोतर कासून तो दलदलीत उतरला. त्या सहानुभाव बकरीला त्याने उचलून लालनर बेतले व कांडानर एका कोऱ्या घागी आणून ठेवले. बकरीने आपल्या शरीराला इटके देऊन चिखल झाडून टाकला व पळतपळत ती आपल्या कळपांत सामील झाली. पण तिथे जवळच उभा असलेल्या शेतकऱ्याच्या धोतरावर चिखलाचे शिंतोडे उडाले व डाग पडले.

हे पाहून त्याचा मुलगा म्हणाला, "बाबा, लीचच त्या बकरीला बाचवामला तुम्ही गेलाना, आणि आपले कमंडे बाण केलेत. आता या उला करव्यात सराला कसे वाचवू?"

मिळ्याने हसून सांगितले, "बाळ, कमंड्यांवर पडलेले चिखलाचे डाग सहज धुता येतात. पाण, मदन करणे शक्य असतांना जर मदन केली नसती, तर मद्र्या बनावर पायाच्या भावनेचे डाग पडले असते. आणि ते डाग कधीही साफ करता येत नाहीत. अशी चिखलीनेची भेळ आपल्यांत केव्हांना केव्हां येतेच, आणि त्याकडे आजही धापरलेला असत असते. आता समज, संकटत सांमळलेल्या बकरीकडे न पाहिल्यासारखे करून आपण पुढे गेलो असतो, आणि योगायोगाने आपण कधीती एखाद्या अडचणीत अडकलो, तर देवाकडे कोणता तोंडाने मस्तीसाठी सांमळे बाळावचे? लक्षात ठेव बाळ, परीपकाराची तहानशी गोष्टच माणसाचा वैचल्याजवळ नेत असते."

शोध, सांगा, नि जिंका !

या अंककाला प्रकाशित झालेल्या प्रस्तावनाची प्रत पुढील
अंककाला दिवशी आलीच. तोपर्यंत 'भारताचा शोध' प्रश्नोत्तरी,
चंद्रामा मिल्कीन्स, बडपळगी, चेन्नई - ६०० ०२६ या पत्त्यावर
आपली उत्तरे अवश्य पाठवा. परंतु या स्पर्धेत भाग घेण्यासाठी कोही वेष्टी
सुनारी कसयला दव्यात

चांदोबाच्या साह्या अंकात पसिदा झालेली कांठी वचने, अवतारों किंवा पुरक
वाक्ये नीट वाचा. त्यापैकी तुम्हाला कोणती वाक्ये आवडली व कां आवडली हे शब्दांचा क्रमांत
देउन सुमारे शेर शब्दांत सांगा. तुमचे विवेक किंवा पात्रक यांचेकडून तुमचे प्रथेविका प्रभावित
आत. स्थानर वचने नांव, जळी, थप, नवी, विनामन (विद्यार्थी असताना व) व संपूर्ण पत्ता लिहून येवत
पात्रावर पाठवा.

प्रतिने वहीस : रु. १०००/-
सुसरे वहीस : रु. ५००/-

आणि
पात्रक उत्तेजनार्थ वहीस
प्रत्येकी रु. २००/-

भारताचा शोध प्रश्नोत्तरी :

अंधाणी दात्र होती, नीरव शांतता होती, पावन नदीच्या काठावर
स्मशानघाटावर कांही चिता जळत होत्या.

एक खी रडत, मुरमुसत, आपल्या मैलेल्या मुत्रासा छातीशी
धरुन स्मरण घाटावर एकटीच पोंचली. तिच्या मुत्रावर
अंतिम संस्कार करण्यासाठी कांही पैसे थायला ल्वे
होते. स्मशानघाटाच्या मालकाचा वतीने त्याचा

फहरेकरी पैसांची वसुली करत असे.

त्या खीजवळ पैसे नव्हते. आणि ते दिल्याखेरीज फहरेकरी
अंत्यसंस्कारास फलानगी देईस, अचानक त्याने त्या खीला
ओळखले. ती दुसरी कुणी वसून त्याचीच पत्नी होती.
आणि मृत नासक त्याचा मुल्ला होता.

हा फहरेकरी कोण होता? ती खी कोण
होती? स्मशानघाट कुठे होता?

चांदोबा : भाषाअनेक : परम्परा एक

- समुद्रकिनार्यावरच्या पुंपुहात नागसंघे वैभव धर्णेन
करणारी कोणती प्राचीन कृती आहे?
- असा कोणतालेखक आहे ज्याच्याविषयी असे
मानले जाते, की त्याने प्राचीन काळी कथांचा संघद
करताकरता साऱ्या भारतवर्षाची यात्रा केली.
- सत्यवान व सावित्रीचे आख्यान कोणत्या प्राचीन ग्रंथात आढळते?
- तामीळ व हिंदी भाषांमध्ये कोणते दोन कवी अग्रेसर. ज्यांनी रामायण
लेकप्रिय केले?
- कोणता प्राचीन भारतीय तत्त्ववेत्ता प्रसिद्ध नाशिक होता?

हे लक्षांत
असू या !

अर्दे :

१. चंदाग्रामा झेंड्या नि., निवास अमिचहीपुरीत रेडिया
लि., इनिशिएटिव्ह मिडिया व डिजिटल इंडस्ट्रीजचे
कर्मचारी किंवा त्याचे नातेवाईक किंवा सहकारी घाना
या सार्थेत भाग घेता येणार नाही.

२. परीक्षकांचा निर्णय अंतिम राहीत व त्याबाबतीत कोणत्याही फलव्यवहार
केला जाणार नाही.

३. गवाळ इत्यादींच्या इतिहासाक तट ठरवल्या जातील.

४. जुलै २००० च्या 'चांदोबा' मध्ये त्यावेळा निवास आहीर केला
जाईल.

५. प्रवेशिका अंशकालाकडे ११ मे २००० पर्यंत पोचल्या
वाचिजेत.

अ. कृष्ण	:	विदर्भ
ब. वलभद्र	:	कुशास्थळी
क. नल	:	निवाध
द. मार्कंडेय	:	पुष्पभट्टतीर्थ
इ. गुरु	:	भुंगीचपूर

भारत :

तेव्हा व आता

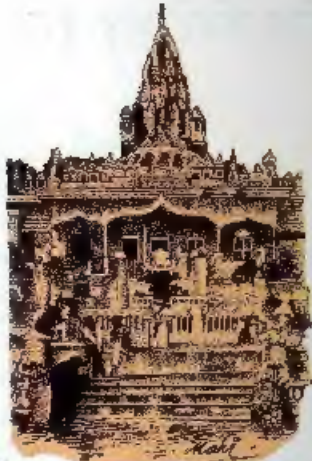
कलकत्ता

ब्रिटिश भारताची पहिली राजधानी

कलकत्ता की कोलकाता? कलकत्ता शहराचे नांव कोलकता टेवायचे ठरलेले आहे. पण यामुळे शहराच्या नावातल्या अर्थामधे कोही शरक पडतो आहे का? नाही. कारण कलकत्ता व कोलकातामध्ये केवळ उच्चारणाचा फाक आहे. आणि त्याचा अर्थ अद्याप रहस्यमय राहिलेला आहे.

१६९८ साली ९ नोव्हेंबरला जमीनदार सर्जनराम चौधरी यांनी ईस्ट इंडिया कंपनीला आपली तीन गावे विकली. ईस्ट इंडिया कंपनी हा एक ब्रिटिश व्यापाऱ्यांचा समूह होता. आणि त्यांना भारताशी व्यापार करायचा होता. ही तीन गावे होती - कालीघाट, घुटानाटी आणि गोविंदपुर. कंपनीतर्फे ज्या व्यक्तीने ही गावे खरीदली त्याचंच नांव होतं जॉन चारनॉक. पा गांवांच्या समूहाला कलकत्ता नांव करत पडलं कोण जाणे! हे गांव कालीघाटावरून घेतलं असतं. कारण या हिन्दी गांवामधे कालीघाटचं प्राचीन कालीमंदिर हे सर्वात जास्त महत्वाचं होतं.

चारनॉक हा कलकत्त्याचा संस्थापक मानला जातो. एकदा एक विधवा तरुणी पतीच्या धितेवर रंती जाण्वर होती. पण चारनॉकने तिला आपल्या

कोनार पेले व तिच्याशी विवाह केला. अमृतही तिची समाधी त्याजामी आहे.

गंगेच्या काठाथर - इथे तिला हुगळी नदी म्हणतात - कलकत्ता शहर बसले आहे. त्याचा विकास फार झपाट्याने झाला. रुढ्याई किपलिंग यांनी या शहराला 'मधोण-निर्मित, संयोग-निर्देशित शहर' असे म्हटले आहे. ईस्ट इंडिया कंपनीने इथे एक फिझा बांधायला सुरुवात केली ते काळ १७१६ मध्ये पूर्ण झालं. पुढल्याच वर्षी मोंगल बादशाहाने कंपनीला बंगालमध्ये व्यापार करण्याचे अधिकार दिले गेले. फिझा हे त्यांचं व्यापाराचं केंद्र होतं. हा फिझा फोर्ट विल्यम या नावाने प्रसिद्ध झाला.

आता व्यापाऱ्यांना कितल्याची खरेखरीच आवश्यकता असले का? काळ सरकारी

कामकाजालाठी फिझा आवश्यक असतो. लवकरच व्यापाऱ्यांच्या या कंपनीने आपापसाची जमीनदारी खरीदणे, आणि लष्करी सेवा नियमित पुरवणे, असं करून वेगवेगळ्या राज्यांतली क्षेत्रे कमीज करण्यास सुरुवात केली.

बंगालचे नवान सिराजुद्दीला आणि कंपनीच्या लष्करामध्ये एका मोठी ताबाई झाली. नवानाने कंपनीच्या सेनेला १७५६मध्ये हरवले व कलकत्ता शहराचा कब्जा घेतला. परंतु वर्षानंतर क्लाइव्हच्या नेतृत्वाखाली कंपनीच्या सैन्याने हे शहर जिंकलं. पुन्हा एकदा प्लासीच्या मैदानांत दोन्ही सैन्यांमध्ये एक घनघोर संघर्ष झाला. या युद्धात सिराजुद्दीला हारला व मारला गेला. सन १७६२ पर्यंत कंपनीने एक गव्हर्नर - जनरल नेमून बरीच राबधे बळकावली होती. या पदावर नेमणूक झालेली पहिली व्यक्ती म्हणजे वॉरन हेस्टिंग्ज फोर्ट विल्यम इथून तो राज्यकारभार चालवत होता. भारताचा बराचसा भाग कंपनीतर्फे जिंकून झाल्यानंतर देखील ब्रिटिश हिंदुस्थानची राजधानी कलकत्ताच होती. सन १९१२ मध्ये भारताची राजधानी दिल्लीला हलवाण्यात झाली.

आजही कलकत्ता ही पश्चिम बंगालची किंवा बंगदेशाची राजधानी आहे. जुन्या कलकत्ता शहरांतले सर्वात प्राचीन संस्था म्हणजे कालीघाटचे मंदिर. फार पूर्वी जेव्हा इथे जंगल होतं, त्यावेळेपासून इथल्या इष्टदेवतेची उपासना चालू आहे. इथे इतरही प्रसिद्ध मंदिरे आहेत. उदा. सुंदरजैन पूजास्थळ, भारतनाथ, गवतमोहा मंदिर, अमेरिकन चर्च, सेंट पॉल्स कथीडूल सारखी शेकडो वर्षे जुनी चर्चस, शहीद मिनार, ब्रिक्कोरिया मेमोरियल, अजायबघर, टागोरचं जन्मस्थान, कौरे प्रसिद्ध इमारती आहेत. त्याखेरीज इथे अनेक विश्व विद्यालये, व कला आणि संस्कृतीला बाहिलेची केंद्रे आहेत. अजून फक्त कलकत्त्यातच विजेची द्राण्याही चालू आहे. भारतातले पहिले कृत्रिम नवीमंडळ इथे १९६२ मध्ये सुरू झाले. १९९७ मध्ये कलकत्त्याला 'प्रथम विश्वन नगरी' ही पदवी मिळाली. या शहराची लोकसंख्या ४५ लाखंवर गेली आहे. कलकत्त्याचे जुळं शहर हावडा- त्याची लोकसंख्या ३८ लाखंवर आहे. चौथीत परगणा जिल्ह्याचा एक भागदेखीत मूळकल- कत्त्याचा एक हिस्सा मानला जातो.

एक संस्मरणीय आदान-प्रदान

एव्हाना, राष्ट्राध्यक्ष बिल्टन यांची भारतयात्रा इतिहासात जमा झाली आहे. या घटनेला सर्वत्र अवाजवी प्रसिद्धी दिली गेली. राष्ट्राध्यक्षांच्या भेटीपूर्वी कांही महिने सगळ्या भारतीय वर्तमान पत्रांत जवळजवळ रोजच या भेटीबद्दल कमीजास्त मजकूर किंवा चर्चा छापली जात होती. प्रत्येक राजकीय घडामोडी नेत्याने याबाबतीत कांही ना कांही भाष्य केलेले होते.

अमेरिकेच्या अध्यक्षीय ही भेट इतकी

महत्त्वाची कां होती? अमेरिका हा बृलाब्ध देश आहे म्हणून? अनेक कारणांपैकी हे एक कारण होऊ शकते. परंतु सर्वांत मोठे कारण आहे ते म्हणजे अमेरिका हा लोकशाहीची मूळ जगणारा देश आहे. आणि भारतवर्ष ही जगातली सर्वांत मोठी लोकशाही आहे.

सन १९४७ र्हे भारत्याची फाळणी झाली व पाकिस्तानचा जन्म झाला. पांतु पाकिस्तानमध्ये बराच काळ हुकुमशाही राजवट

होती. पाकिस्तान आपली एकी कायम ठेवू शकला नाही आणि भयंकर रक्तपातानंतर बांगला देश अस्तित्वांत आला. पाकिस्तानच्या जनतेसाठी लोकशाही हे सत्यापेक्षा एक स्वप्नच राहिलेले आहे. अद्यापही त्या देशात एका लष्करी अधिकाऱ्याची हुकुमशाही चालू आहे, व लोकशाही पद्धतीने निवडून आलेला प्रधानमंत्री नुसंगत नंवी आहे. तरीही अमेरिकेचे अध्यक्ष कांही तासांसाठी पाकिस्तानमध्ये थांबले. अनेक मुत्सबांचं मत होतं की त्यांनी तसं करायला नको होतं. कारण त्यामुळे लष्करी राजवटीला मान्यता मिळाल्यासारखीच आहे. इतर कांहीजणांचं मत वेगळं होतं. हे खर की राष्ट्राध्यक्ष तिथें फक्त कांही तासच थांबले, परंतु भारतांत शांति दिवस राहिले. यामुळे पाकिस्तानला ती केवळ औपचारिक भेट होती असं दिसतं.

परंतु त्यापूर्वी परिस्थिती वेगळी होती. त्यावेळची आणखी एक महाशक्ती सोव्हिएतसंघ हा अमेरिकेचा कडुरु शत्रू होता. भारताची रशियाशी मैत्री होती म्हणून अमेरिकेला पाकिस्तानला खूप राखण आवश्यक समजलं जायचं, आता स्थिती बदललेली आहे. तो कडुरु शत्रू आता राहिला नाही. अमेरिकेने पाकिस्तानशी जगाचं प्रेमाने नाटक करण्याची जरूर राहिली नाही. परंतु दुसऱ्या बाजूला अमेरिकेत असे कांही लोक आहेत, जे भारताच्या विशाल आणि कठीण अशा लोकशाहीतंत्राचे, पालन करण्याबद्दल भारताची प्रशंसा करत आहेत. त्यांना पुर्ण ठाऊक आहे की भारताचे एका महाशक्तीमधें

रुपांतर होण्याची बरीच शक्यता आहे. दोन्ही राष्ट्रे जोडण्यासाठी बड्ड मैत्री ठेवण्याची अमेरिकेची इच्छा राहिल.

राष्ट्राध्यक्ष बिल बिल्टन यांचे आपण किती प्रेमाने स्वागत केले होते ते आपणां सर्वांना ठाऊक आहेच! कांहीही होवो, त्यांच्या भेटीचा परिणाम लवकरच भविष्यकाळांत स्पष्ट होईल.

बिल्टन यांच्या भारतभेटीच्या देळीच पाकिस्तानप्रेरित अतिरेक्यांनी काश्मीरमधल्या गुरूद्वारात प्रार्थना कणाऱ्या त्या निर्दोष शीखांची हत्या केली व आपली भेकड वृत्ती प्रकट केली. आता हीच वेळ आहे जेव्हा अमेरिकेने भारताच्या रचनात्मक कार्यांना मोकळेपणीं महत्त्व घायला हवे आणि मूर्खासारखी अनिष्ट कृत्ये करण्यांत मग्न असलेल्या इतर दुष्टशक्तींचा तीव्र निषेध केला पाहिजे.